

**EEN GEDEELDE TOEKOMST
VOOR AL HET LEVEN OP AARDE**

door Joop van Hezik

Voorzijde	'Oisterwijk' Ellen Geerts	
Pagina 1	Cees Janssen	
Pagina 3	Ria v.d. Oetelaar	
Pagina 5	Nelleke Russon	
Pagina 7	Margreet v. Dijk	
Pagina 11	Ria v.d. Oetelaar	
Pagina 16	Mieke ter Horst - v. Geel	
Pagina 17	Margeet v. Dijk	
Pagina 23	Hans v.d. Elsen	
Pagina 29	An Verhoeven	
Pagina 33	Jef Costenoble	
Pagina 44	Betsie v.d. Schoot	
Pagina 50	Gemma Naaijkens	
Pagina 51	Corrie Franken	
Pagina 56	Ada v. Rooijen	(linksboven)
Pagina 56	Bert v.d. Linden	(rechtsboven)
Pagina 56	Wil Broekhoven	(linksonder)
Pagina 56	Jan Tulfer	(rechtsonder)
Pagina 57	John Smeulders	

COLOFON

Jaar mei 2022
Tekst Ecotopia | Joop van Hezik
Contact Ecotopia
Joop van Hezik
vanhezik@xs4all.nl
www.joopvanhezik.nl

INHOUD

INLEIDING

50 JAAR LATER

LEVEN IN HARMONIE MET DE NATUUR

ANTROPOCENTRISME VERSUS ECOCENTRISME

PROFETEN EN TOVENAARS

DONUT ECONOMIE

DE UTOPISCHE VERBEELDING

DE PANDEMIE

PINATUBO & YOLANDA

TOT SLOT

LITERATUUR

Opgedragen aan beeldend kunstenaar Ellen Geerts en de cursisten van Beeldkracht Oisterwijk, atelier voor mensen met geheugenproblemen

Omdat Ellen zo'n 7 jaar geleden mij aansprak als voorzitter van de Dementie Coöperatie Oisterwijk. Want ze stoorde zich er aan dat er altijd zo negatief over dementie gesproken werd. Ook mensen met dementie, zo was haar overtuiging, kunnen iets nieuws leren. Ze wilde een schildersatelier starten voor mensen met dementie: Atelier Beeldkracht, atelier voor mensen met geheugenproblemen. Niet als dagbesteding, maar als een plek voor talentontwikkeling op precies dezelfde wijze als zij les gaf op de kunstacademie. Het werd een voorbeeldproject met internationale uitstraling, waarin cursisten zichzelf herontdekten.

Voor Ellen zijn natuur en landschap inspiratiebronnen voor haar kleurrijke doeken in olieverf. Een Toscaans landschap van haar hangt al jaren in de woonkamer van Rianne en mij, en verveelt nooit. De olieverfschilderijen van Ellen worden internationaal geëxposeerd in musea en galleries. Werk, dat onlangs werd geëxposeerd in Parijs, riep bij de recensent associaties met de benadering van Monet op.

Waarom ik zo houd van het werk van Ellen is mijn passie voor natuur en landschap, voor biodiversiteit. Daarom draag ik dit essay 'een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde' aan haar op. Een toekomst voor natuur en landschap, maar ook een toekomst voor mensen met dementie. Beide zijn verbonden met elkaar, zoals u in dit essay kunt lezen.

En ik draag het essay op aan haar cursisten. Na 7 jaar lesgeven, be kroop Ellen weer de drang tot schilderen, haar passie. En nam zij afscheid van Beeldkracht Oisterwijk. Haar cursisten bedankten haar met een expositie 'natuurbeleving'. De schilderijen van deze cursisten illustreren dit essay. Een schilderij van Ellen illustreert de voorkant. Om aan te geven dat, waar je cognitieve vermogens verliest, de emotie blijft. En natuur helend werkt.

Joop van Hezik
Oisterwijk, 22 mei 2022

INLEIDING

Als ik dit schrijf waart er een spook door Europa, het spook van de oorlog. Oorlog tussen Rusland en de Oekraïne of eigenlijk de hele Westerse Wereld. Op 28 februari 2022 brengt het klimaatpanel IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) van de Verenigde Naties het 2e deel van het 'Sixth Assessment Report, Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability' uit over de gevolgen van de klimaatverandering voor mens en de natuur. Een ander spook dat door heel de wereld waart. Wereldmachten tonen een 'crimineel gebrek aan leiderschap' als het gaat om het klimaat, zo stelt secretaris-generaal van de Verenigde Naties António Guterres. Het rapport leest als 'een atlas van menselijk lijden', aldus Guterres. Hij ziet het rapport als een vernietigende aanklacht tegen de internationale gemeenschap die er volgens hem maar niet in slaagt in actie te komen. Maar deze boodschap wordt volledig ondergesneeuwd door het oorlogsnieuws. De roep om nucleaire energie klinkt harder dan ooit tevoren. Want we willen van het Russisch gas en de Russische olie af, niet omdat een wereldeconomie gebaseerd op fossiele brandstof uiteindelijk een heilloze economie is in termen van een duurzame ontwikkeling zoals vastgelegd in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (Global Goals) van de Verenigde Naties. Maar omdat onze economie, welvaart en veiligheid op korte termijn bedreigd worden.

Klimaatverandering is één van de vijf oorzaken van de mondiale biodiversiteitscrisis, naast gebruik van land en zee, overexploitatie, vervuiling en invasieve soorten. Aldus het biodiversiteitspanel van de Verenigde Naties IPBES (Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services) in haar Global Assessment Report (mei 2019). Dit rapport waarschuwt dat we in een nieuwe massaextinctie dreigen te belanden. "The global rate of species extinction is already at least tens to hundreds of times higher than the average rate over the past 10 million years and is accelerating." Volgens de Nederlandse premier Rutte is met de Russische inval in Oekraïne een bladzijde in de geschiedenis omgeslagen in de geopolitieke verhoudingen. Maar hebben we niet eerder in de geschiedenis een bladzijde omgeslagen toen we het 'antropoceen' betraden. Een fel bediscussieerde term geïntroduceerd door Nederlands Nobelprijswinnaar atmosferisch chemicus Paul Crutzen in 2000, die aangeeft dat we met de totale beheersing van de natuur door een arrogante mensheid in een nieuw geologisch tijdvak zijn gekomen waarin een zesde massaextinctie plaatsvindt. Een term die – oh ironie van de geschiedenis – voor het eerst gebruikt werd in 1919 door de Russische geoloog Alexei Pavlov.

Als ik dit schrijf staan we tegelijkertijd aan de vooravond van de 15e Verenigde Naties conferentie over biodiversiteit in Kunming in China, sinds de aanname van de Convention on Biodiversity bij de United Nations Conference on Environment and Development in 1992 in Rio de Janeiro in Brazilië. Een conferentie die van 25 april tot 8 mei 2022 zou plaatsvinden, maar door de oorlog is uitgesteld tot najaar 2022, met als titel: 'Ecologische Beschaving - bouwen aan een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde'. Wat is de kans daarop? En vooral: hoe bereiken we deze Ecologische Beschaving? Het navolgende heeft niet de pretentie daarop een eensluidend antwoord te bieden. Wel wil het een reis zijn langs denkbeelden, die voor mij relevant zijn om iets van een antwoord te formuleren. 50 Jaar later. Denkbeelden als 'leven in harmonie met de natuur' of een 'ecologische beschaving', antropocentrisch versus ecocentrisch denken, de controverse tussen 'profeten' en 'tovenaars', het streven naar een 'donut economie', de noodzaak van de 'utopische verbeelding', of we iets van de corona (COVID-19) pandemie geleerd hebben, en van een vulkaanuitbarsting en supertyfoon op de Filipijnen. Die, paradoxaal genoeg, ook hoop bieden.

22 mei 2022
Wereld Biodiversiteit Dag

50 JAAR LATER

Mijn reis begint 50 jaar geleden. In 1972 vindt de 'United Nations Conference on the Human Environment' plaats in Stockholm in Zweden. Met het oog hierop wordt voorafgaand een rapport 'Only One Earth. The care and maintenance of a small planet' uitgebracht. Dit rapport ziet als fundamentele taak voor de United Nations Conference on the Human Environment aan te geven wat gedaan moet worden "om de aarde te handhaven als een plaats die geschikt is voor het menselijk leven, niet alleen nu, maar ook voor toekomstige generaties". De United Nations Conference on the Human Environment komt volgens dit rapport op een zeer belangrijk tijdstip, namelijk het laatste stadium van de kolonisatie van de planeet door de mensheid. Nu dit stadium is bereikt is het dringend noodzakelijk dat zij leert deze planeet op een intelligente wijze te beheren, omdat anders "over twintig jaar de burgers zich misschien met verbazing zullen afvragen waarom het zo ongelooflijk lang heeft moeten duren voordat men tot het uitvoeren van een dermate belangrijke taak overging."

Precies twintig jaar later komt in 1992 in Rio de Janeiro in Brazilië de 'United Nations Conference on Environment and Development' bijeen "om opnieuw de Verklaring van de Verenigde Naties Conferentie over Mens en Milieu, aangenomen in Stockholm op 16 juni 1972 te onderschrijven, met de intentie om hierop verder te bouwen (..) daarbij de essentie en interdependentie van de natuur van onze aarde, ons huis, erkennend".

Deze 'United Nations Conference on Environment and Development' resulteert in een lijvig actieplan voor een mondiale duurzame ontwikkeling in de 21e eeuw, getiteld Agenda 21. En een 'Verdrag inzake Biologische Diversiteit' – 'Convention on Biological Diversity' (CBD).

Een verdrag dat opent met: "Conscious of the intrinsic value of biological diversity and of the ecological, genetic, social, economic, scientific, educational, cultural, recreational and aesthetic values of biological diversity and its components. Conscious also of the importance of biological diversity for evolution and for maintaining life sustaining systems of the biosphere." Biodiversiteit wordt hierbij gedefinieerd als de verscheidenheid van levende organismen en ecosystemen binnen soorten, en tussen soorten en/of ecosystemen. En voorop staat dat behoud van de biodiversiteit een gemeenschappelijke zorg is voor de mensheid. Maar van deze zorg is weinig terecht gekomen. Geen van de internationaal door de jaren heen gestelde biodiversiteitsdoelen worden gehaald.

Mei 2019 brengt het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services - opgericht in 2012 en waaraan alle lidstaten van de Verenigde Naties kunnen deelnemen - het IPBES Global Assessment Report uit. Conclusie van dit rapport is dat het, door menselijk toedoen, nog nooit zo slecht in de menselijke geschiedenis met de biodiversiteit gesteld is dan nu: "The global rate of species extinction is already at

least tens to hundreds of times higher than the average rate over the past 10 million years and is accelerating." Binnen enkele decennia wordt een miljoen soorten bedreigd in haar voortbestaan, luidt het rapport de noodklok. Om deze trend te keren is volgens het IPBES rapport 'transformatieve verandering' vereist: "By transformative change, we mean a fundamental, system wide reorganization across technological, economic and social factors, including paradigms, goals and values." Deze systeembrede reorganisatie is vereist om de in 2015 benoemde 17 Sustainable Development Goals – ook wel Global Goals genoemd – te realiseren. Unaniem vastgesteld door de Verenigde Naties in resolutie 'Transforming Our World. The 2030 Agenda for sustainable development', en, zo stelt het IPBES rapport, ondeelbaar: "Nature is essential for achieving the Sustainable Development Goals. However, taking into consideration that the Sustainable Development Goals are integrated and indivisible, as well as implemented nationally, current negative trends in biodiversity and ecosystems will undermine progress towards 80 per cent (35 out of 44) of the assessed targets of goals related to poverty, hunger, health, water, cities, climate, oceans and land (Sustainable Development Goals 1, 2, 3, 6, 11, 13, 14, and 15)."

Het belangrijkste besluitvormende orgaan binnen de Convention on Biological Diversity is de Conference of Parties (COP), waarin alle partijen van dit verdrag 2-jaarlijks overleggen. Inmiddels hebben we COP 14 'Investeren in Biodiversiteit voor Mens en Planeet', in november 2018 in Sharm El Sheikh in Egypte, achter ons. En staan we aan de vooravond – 25 april/8 mei 2022 - van COP 15 in Kunming in China:

'Ecologische Beschaving – bouwen aan een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde', waarvan de voorbereiding van 11 tot 15 oktober 2021 plaatsgevonden heeft in een procedurele en – als gevolg van de COVID-19 pandemie - grotendeels virtuele bijeenkomst in Kunming.

De COP 15 in Kunming vindt plaats precies 50 jaar na de 'United Nations Conference on the Human Environment' in Stockholm. Zal de verbazing plaats maken voor intelligent beheer? Wordt het stadium van kolonisatie van de natuur door de mens vervangen een ecologische beschaving gericht op een duurzame toekomst voor mens en natuur? Vindt er een 'transformatieve verandering' plaats? De voorbereidende COP 15 conferentie 'Ecologische beschaving – bouwen aan een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde' in oktober 2021 word qua berichtgeving totaal overschaduwd door de 26e Verenigde Naties Klimaatverandering Conferentie (COP 26) van 31 oktober tot 12 november 2021 in Glasgow in Schotland. Alle ogen zijn gericht op de wereldwijde klimaatcrisis, volgens het IPBES rapport enkel één van de vijf oorzaken van de biodiversiteitscrisis naast gebruik van land en zee, overexploitatie, vervuiling en invasieve soorten.

Meest indrukwekkend is de speech van premier Mia Amor Mottley van Barbados: "Your Royal Highness, Excellencies, distinguished guests, ladies and gentlemen.

The pandemic has taught us that national solutions to global problems do not work. We come to Glasgow with global ambition to save our people and to save our planet. But we now find three gaps. On mitigation, climate pledges or NDCs – without more, we will leave the world on a pathway to 2.7

degrees, and with more, we are still likely to get to 2 degrees. These commitments made by some are based on technologies yet to be developed, and this is at best reckless and at worst dangerous.

(..) Our world, my friends, stands at a fork in the road; one no less significant than when the United Nations was formed in 1945. But then, the majority of our countries here did not exist. We exist now. The difference is we want to exist 100 years from now. And if our existence is to mean anything, then we must act in the interests of all of our people who are depending on us. And if we don't, we will allow the path of greed and selfishness to sow the seeds of our common destruction. The leaders of today, not 2030, not 2050, must make this choice. It is in our hands and our people and our planet need it more than ever.

(..) Code Red. Code Red to the G7 countries, code red, code red to the G20. Earth the COP. That's what it said. Earth to COP. For those who have eyes to see, for those who have ears to listen and for those who have a heart to feel, 1.5 is what we need to survive. 2 degrees, yes S-G, is a death sentence for the people of Antigua and Barbuda, for the people of the Maldives, for the people of Dominica and Fiji, for the people of Kenya and Mozambique, and yes, for the people of Samoa and Barbados. We do not want that dreaded death sentence and we have come here today to say, "try harder, try harder," because our people, the climate army, the world, the planet needs our actions now, not next year, not in the next decade. Thank you."

Uiteindelijk werd in de COP 26 het 'pad van hebzucht en egoïsme' (Mottley) door de vrijblijvendheid van de afspraken niet verlaten en daarmee een 'doodvonnis'

uitgesproken. We laten het Barbados van premier Mia Amor Mottley dat Code Rood uitroept gewoon verdrinken. Alok Sharma, Brits voorzitter van COP26, voelt zich gedwongen om zich te verontschuldigen bij de voorstelling van het slotakkoord, het Glasgow Climate Pact. "Het spijt me voor de manier waarop de klimaatconferentie is verlopen", "ik begrijp de diepe teleurstelling", aldus een geëmotioneerde Sharma."

Zoals hiervoor aangegeven brengt op 28 februari 2022, 107 dagen na de klimaatop in Glasgow, het klimaatpanel IPPC (Intergovernmental Panel on Climate Change) van de Verenigde Naties het 2e deel van het 'Sixth Assessment Report, Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability' uit over de gevolgen van de klimaatverandering voor mens en de natuur. Met de stijgende temperatuur zullen kettingreacties ontstaan die klimaatadaptie bemoeilijken. Wereldmachten tonen een 'crimineel' gebrek aan leiderschap' als het gaat om het klimaat, zo stelt secretaris-generaal van de Verenigde Naties António Guterres. De kwetsbaarste mensen en ecosystemen op aarde worden het hardst geraakt. Het rapport leest als 'een atlas van menselijk lijden', aldus Guterres. Hij ziet het rapport als een vernietigende aanklacht tegen de internationale gemeenschap die er volgens hem maar niet in slaagt in actie te komen. Zal het anders zijn op de COP 15 in Kunming in China: 'Ecologische Beschaving – bouwen aan een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde'? Zullen we nu wel in actie komen? Blijven we antropocentrisch denken, of kiezen we voor de oude Chinese wijsheid van het Taoïsme?

LEVEN IN HARMONIE MET DE NATUUR – EEN ECOLOGISCHE BESCHAVING

In september 2020 stelt de 5e editie van Global Biodiversity Outlook dat geen van de 20 biodiversiteitsdoelen die in 2010 zijn gesteld in Aichi (Japan) is gehaald. Uitgebracht midden in de voorbereiding van de COP 15 'Ecologische beschaving – bouwen aan een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde'. Van de 44 beoordeelde subdoelstellingen worden we 20 gerangschikt als 'slecht', 19 als 'matig' en slechts 5 als 'goed'. Ook de Global Biodiversity Outlook waarschuwt dat het niet halen van de biodiversiteitsdoelen de Duurzame Ontwikkelingsdoelen voor 2030 van de Verenigde Naties en het klimaatakkoord van Parijs bedreigt. Het is volgens de Global Biodiversity Outlook niet te laat de trend te keren, maar deze ommekeer vereist 'een heruitvinding van de manier waarop we gezamenlijk produceren, consumeren en leven'.

De COP 14 'Investeren in Biodiversiteit voor Mens en Planeet', in november 2018 in Sharm El Sheikh in Egypte, besluit dat het post-2020 mondiale biodiversiteitskader met een inspirerende en motiverende 2030 Missie gepaard moet gaan, als een 'stepping stone' naar een 2050 Visie 'Leven in harmonie met de natuur'. Om deze 2050 Visie 'Leven in harmonie met de natuur' te realiseren in COP 15 stelt een voorbereidende discussienota (januari 2019) de vraag wat 'leven in harmonie met de natuur nu eigenlijk betekent: "Vraag: Wat, in reële termen,

omvat 'leven in harmonie met de natuur', wat zijn de implicaties hiervan voor de strekking en inhoud van het post-2020 mondiale biodiversiteitskader, en welke acties zijn nodig tussen nu en 2050 om de 2050 Visie te realiseren?" En, gegeven het besluit om in COP 15 een inspirerende en motiverende 2030 missie te formuleren, hoe zou deze missie er uit moeten zien. "Vraag: Wat zouden de elementen en inhoud moeten zijn van een actiegericht 2030 'mission statement' voor een post-2020 biodiversiteitskader?"

Een eerste antwoord op deze vragen wordt gegeven in een 'zero draft' post-2020 kader voor een mondiale biodiversiteit (januari 2020). Deze zero draft wil een 'theory of change' zijn en 'transformatieve verandering' bewerkstelligen, verwijzend naar het IPBES rapport The Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services. Deze 'theory of change' van de zero draft wil met het oog hierop in de komende 10 jaar het verlies aan biodiversiteit stabiliseren, in de komende 20 jaar het herstel van natuurlijke ecosystemen bevorderen, en tegen 2050 verbeteren om de visie van 'leven in harmonie met de natuur in 2050' te realiseren.

Daarvoor is, zo stelt de zero draft, urgente politieke actie op mondiaal, regionaal en nationaal nodig om de bestaande economische, sociale en financiële modellen te transformeren. Met het oog hierop wil de 'theory of change' in de zero draft

complementair en ondersteunend aan de '2030 Agenda for Sustainable Development' zijn. Met als VISIE: "In 2050, wordt biodiversiteit gewaardeerd, behouden, hersteld en wijs gebruikt, en worden ecosysteemdiensten in stand gehouden, die een gezonde planeet ondersteunen en essentiële voordelen verschaffen voor alle mensen." En als MISSIE: "Samenleving breed urgente actie te ondernemen om biodiversiteit op een pad van herstel te zetten ten voordele van mens en planeet."

Van 15 tot 28 oktober 2020 zou - als eerste stepping stone richting een 2050 Visie 'Leven in harmonie met de natuur' - in Kunming (Yunnan) in China de COP 15 'Ecologische Beschaving - bouwen aan een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde' plaatsvinden. Maar is tot drie keer toe uitgesteld als gevolg van de COVID-19 pandemie. Wat behelst dit concept van een 'Ecologische Beschaving' (Shentai Wenming)? Interessant in dit verband zijn drie artikelen in National Science Review van Chinese auteurs: 'Unity of Nature and Man: a new vision and conceptual framework for the Post-2020 Global Biodiversity Framework', 'Ecological civilization: China's effort to build a shared future for all life on Earth' en 'Ecological civilization: a revived perspective on the relationship between humanity and nature'.

De COVID-19 pandemie heeft - aldus deze artikelen - aangetoond dat we onlosmakelijk verbonden zijn met de ecosystemen waarin we leven, en dat onze toekomst afhangt van of we een nieuwe en meer harmonieuze relatie met de natuur kunnen realiseren. Ook het concept van 'Ecologische Beschaving' wil een middel

tot 'transformatieve verandering' zijn om een gemeenschappelijke toekomst voor al het leven op aarde te bewerkstelligen. Een middel om de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties te realiseren, evenals het doel van leven in harmonie met de natuur op een wijze die de uiteenlopende nationale contexten respecteert. Maar, ook al zoeken beide naar het verbeteren van de relatie van de mensheid met zijn natuurlijke leefomgeving, de Duurzame Ontwikkelingsdoelen en het concept van Ecologische Beschaving zijn niet identiek. Weliswaar komen de principes van Ecologische Beschaving sterk overeen met de Duurzame Ontwikkelingsdoelen, maar binnen het concept van Ecologische Beschaving ligt de nadruk ook op politieke en culturele aspecten, evenals op het definiëren van een nieuwe relatie tussen mensheid en natuur vanuit de oude Chinese filosofie van het Taoïsme.

Volgens deze artikelen heeft het antropocentrische paradigma dat zich de voorbije twee eeuwen heeft ontwikkeld - gekenmerkt door een uitbuitende houding jegens de natuur - belangrijk bijgedragen aan de hedendaagse ecologische crisis. Een systematisch begrip van de relatie tussen mens en natuur, en een fundamentele verschuiving van de mens te zien als geïsoleerd in een competitieve wereld naar integraal deel uitmakend van een onderling verbonden samenleving en biosfeer, is nodig. De artikelen verwijzen hierbij naar het oude Taoïstische idee van de Eenheid van Natuur en Mens. Dit Taoïstische idee bepleit de intrinsieke waarde van de natuur, en stelt dat de mensheid onderdeel van de natuur is en zich naar de natuur moet voegen. De Ecologische Beschaving benadering wil dan ook meer

dan een pragmatische afhankelijkheid van de waarde van ecosysteemdiensten zijn, en het onderliggende conceptuele kader van het 2011-2020 Strategic Plan van de Convention on Biological Diversity ter discussie stellen: "Wij beweren dat de huidige 2050 Visie niet voldoende zal zijn als drijvende kracht voor transformatieve verandering. Verder beweren wij dat menselijke ontwikkeling niet gescheiden kan worden van behoud en gebruik van biodiversiteit. Cruciaal is een fundamenteel begrip van de juiste balans in de relatie tussen natuur en mens. Dit is het startpunt dat precies de grondslag legt voor elk ambitieus en effectief strategisch plan voor het behoud van biodiversiteit."

In het antropocentrische paradigma worden, aldus deze artikelen, de mens en de natuur gezien als twee separate entiteiten, met tegengestelde belangen. Natuur wordt gezien als 'buiten' de mens, en daarmee iets om te vrezen, veroveren, plunderen en te overheersen. Antropocentrisme en technologische ontwikkeling hebben tot een uitbuiting van de natuur door de mens geleid. Daartegenover stelt het concept van Ecologische Beschaving de aan het Taoïsme ontleende 'Eenheid van Natuur en Mens', waarin de mens deel uitmaakt van de natuur. Met het oog hierop bekritiseert het concept van Ecologische Beschaving de 2050 Visie 'Leven in Harmonie met de Natuur': "In 2050, wordt biodiversiteit gewaardeerd, behouden, hersteld en wijs gebruikt, en worden ecosysteemdiensten in stand gehouden, die een gezonde planeet ondersteunen en essentiële voordelen verschaffen voor alle mensen." Deze 2050 Visie impliceert dat de natuur als een object gezien wordt, en niet als gelijkwaardig. Dat het om de

waarde van de natuur voor de mens gaat, en niet erkent wordt dat de natuur haar eigen behoeften en evolutionaire richting heeft die gerespecteerd moet worden in een relatie van wederkerigheid. Realisering van de 2050 Visie zou weliswaar een verbetering zijn, maar is nog onvoldoende. Voor een duurzame toekomst is een visie gebaseerd op het Taoïstische idee van de 'Eenheid van Natuur en Mens' vereist, waarin de natuur een intrinsieke waarde heeft, de mens onderdeel is van de natuur en zich moet voegen naar de heerschappij van de natuur.

"Hoe kunnen soorten en ecosystemen zich aanpassen aan de dramatische veranderingen in het Antropoceen?", zo vraagt één van de artikelen zich af. Verwijzend naar de fel bediscussieerde stelling dat we met de totale beheersing van de natuur door een hautaine en arrogante mensheid in een nieuw geologisch tijdvak terecht zijn gekomen waarin een zesde massa extinctie plaats vindt. Zal een beroep op de oude Chinese wijsheid van het Taoïsme het Westerse antropocentrische paradigma doorbreken of zelfs maar ter discussie stellen in de COP 15?

China is op het eerste gezicht de laatste die - gelet op het feit dat in het slotakkoord van de 26e Klimaatverandering Conferentie (COP 26), het Glasgow Climate Pact, op het allerlaatste moment het steenkoolverbruik onder druk van China veranderd is van 'uifasering' in 'geleidelijk afbouwen' - recht van spreken heeft. Maar doet dat afbreuk aan de stelling van het concept van Ecologische Beschaving dat de 2050 Visie 'Leven in Harmonie met de Natuur' in haar wezen antropocentrisch is? Is het doorbreken van dit antropocentrisme in een ecocentrische

grondhouding niet een essentiële voorwaarde voor dit 'Leven in Harmonie met de Natuur'?

De voorbereidende conferentie op de COP 15 'Ecologische Beschaving – een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde' heeft geresulteerd in een Kunming Verklaring die het ergste doet vrezen. Het thema 'ecologische beschaving' vloeit voort uit de oude Chinese wijsheid van het Taoïsme van 'heldere wateren en weelderige bergen', dat sinds 2012 de kern vormt van het Chinese beleid gepropageerd door president Xi Jinping. Maar deze Taoïstische wijsheid wordt al snel geschrappt door de Westerse landen als te politiek beladen. De resulterende Kunming Verklaring neemt uiteindelijk slechts kennis van het thema van de conferentie, in de 16e en laatste van haar inleidende opmerkingen. Als 1e van de inleidende opmerkingen in de Kunming Verklaring wordt verwezen naar de 2050 Visie 'Leven in harmonie met de natuur'. En om deze 2050 Visie te realiseren, zo stelt de Kunming Verklaring in haar 2e inleidende opmerking, moeten we uitgaan van de Agenda 2030 voor Duurzame Ontwikkeling. En nergens in de verklaring wordt verder ingegaan op de kern van het begrip 'ecologische beschaving'. Het Westerse paradigma blijft dominant.

ANTROPOCENTRISME VERSUS ECOCENTRISME

Dat de realisering van de 2050 Visie 'Leven in Harmonie met de Natuur' gebaseerd zou moeten zijn op het Taoïstische idee van de 'Eenheid van Natuur en Mens' - waarin de natuur een intrinsieke waarde heeft, de mens onderdeel is van de natuur en zich moet voegen naar de natuur - is een idee dat volgens het concept van een Ecologische beschaving gedeeld wordt door verschillende culturen wereldwijd, als in het idee van 'Moeder Aarde', 'Gaia' (Zuid Amerika) en 'Brahman' (India). En ook het IPBES rapport The Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services begint met de constatering dat 'natuur' verschillende concepten belichaamt voor verschillende mensen, zoals 'Moeder Aarde' en overeenkomstige concepten.

Met het oog op wat natuur betekent voor de mens is het interessant weer terug te gaan naar de United Nations Conference on the Human Environment in 1972 in Stockholm. In het voor deze conferentie opgestelde rapport Only One Earth. The Care and Maintenance of a Small Planet vinden we ogenschijnlijk een ecocentrische grondhouding jegens de natuur vanuit het besef dat de uiteindelijke betekenis van de wildernis ligt in het de mensheid in haar aanmatigende zelfvertrouwen te herinneren aan 'de waarden die hij in zijn eigen verbeelding en geest onderdrukt'. Met het oog hierop stelt het rapport het ecologisch wangedrag van de mens aan de kaak waarin vooruitgang gelijk gesteld wordt

met de verovering van de externe wereld, zelfs als dit de vernietiging betekent van de natuur:

"Maar terwijl het mogelijk is dat de homo sapiens voort kan leven als een biologische soort na de verarming en verknoeiing van de natuur, zou de Mens lang zijn menselijkheid kunnen bewaren in een ontwijd milieu? (..) "dit is misschien de uiteindelijke betekenis van de wildernis en haar behoud - om een steeds meer geürbaniseerde mensheid te herinneren aan de broosheid en kwetsbaarheid van alle levende soorten - van bomen en planten, van grote en kleine dieren - waarmee de mens zijn verpieterde planeet moet delen. Als hij leert om hun onderlinge afhankelijkheid en broosheid, hun verscheidenheid en complexiteit te zien, denkt hij er misschien aan dat hij ook deel uitmaakt van dit ene web en dat hij, als hij de biologische ritmen en behoeften van het natuurlijk universum te zeer verstoort, er misschien achter komt dat hij de essentiële bron van zijn eigen wezen heeft vernietigd. Dit is misschien een te harde les voor hem om te leren. Het is niet erg waarschijnlijk dat deze les hem bereikt te midden van de eeuwige gejaagdheid en het lawaai van zijn eigen woonplaats en uitvindingen. Maar als hij ergens in zijn samenleving, een plaats openlaat voor stilte, constateert hij misschien dat de wildernis een grote leermeester is voor het soort bescheidenheid waaraan de mens het meest behoefte heeft als zijn menselijke orde wil blijven bestaan."

Maar tegelijk roept het rapport ook twijfels op in hoeverre een ecocentrische grondhouding mogelijk en zelfs wenselijk is. Opmerkelijk genoeg door te verwijzen naar het beroemde *Walden, or Life in the Woods* (1859) van Henry David Thoreau, exponent van de filosofisch-literaire stroming van het 'transcendentalisme', voor wie de nog ongerepte wildernis 'levende poëzie' is en een onuitputtelijke de menselijke grenzen overstijgende kracht die een bron van verfrissing biedt voor de menselijke geest. In zijn solitaire leven bij het meer van Walden voelt hij zich wonderlijk vrij en deel van de hem omgevende natuur: "Wij hebben het versterkende middel van de wildernis nodig. Nodig om soms door moerassen te waden waar de roerdomp en het waterhoen zich schuilhouden; om het doffe rollen van de snip te horen, de fluisterende zegge te ruiken waar slechts een nog schuwer en eenzamer vogel zijn nest bouwt, en waar de wezel met zijn buik laag over de grond sluipt. Tezelfdertijd dat het ons voornemen is alle dingen ijverig te leren en na te vorsen, verlangen wij dat alle dingen mysterieus blijven; dat land en zee oneindig wild zijn, niet door ons onderzocht en niet door ons gemeten, omdat ze onmeetbaar zijn. Nooit hebben we genoeg natuur."

Het rapport *Only One Earth* merkt daarentegen op dat één van de grootste problemen waar de stadsbewoners mee worden geconfronteerd als zij ontspanning gaan zoeken in de onbedorven natuur, het aantal andere stadsbewoners is dat hetzelfde doet: "En wanneer zulke invasies eenmaal beginnen, wanneer er zich eenmaal friettentten verzamelen rond iedere Walden Pond, waar kan de mens dan nog de natuur

in haar oorspronkelijke staat vinden? Moeten we dat wel willen? Is een milieubenadering die de eenzaamheid van de enkeling boven de genoegens van de massa stelt niet onaangenaam beperkt en elitair?"

Uiteindelijk vinden we in *Only One Earth* de kiem van het antropocentrische neoliberale paradigma dat de grondslag zal vormen van het concept 'duurzame ontwikkeling', met economische groei als drijvende kracht: "Er zijn er die beweren dat de enige manier waarop het probleem van de milieuverbetering opgelost kan worden, het vertragen van het tempo van de economische groei is, een redenering die een aantal zeer irrationele elementen bevat. (...) Hier lijnrecht tegenover staan degenen die beweren dat de essentie van het systeem juist de vernieuwing is, de jacht naar het voordeel boven de concurrenten, de hoop op een grotere winst die volgt op succes, de speurtochten naar dat 'betere' waarvoor de mensheid zich een weg zal banen naar de deur van de uitvinder. Neem deze uitdaging weg, dit motief om werkelijk productieve winsten te maken, en de rijkdom zal niet toenemen, de rijkdom waarmee de steden herbouwd worden, de lucht en het water gereinigd en de gewone burger de consumptiegoederen krijgt waarvan hij, zo te zien althans, nog niet genoeg heeft."

Twintig jaar later in 1992 vinden we dit antropocentrische terug in de *United Nations Conference On Environment and Development* in Rio de Janeiro. Deze conferentie had moeten resulteren in een Handvest voor de Aarde, maar is onder druk van zowel geïndustrialiseerde als ontwikkelingslanden gedevalueerd tot een slotverklaring. De Nederlandse filosoof Hans Achterhuis

karakteriseert dit beoogde Handvest voor de Aarde als 'ongegeeneerd antropocentrisch'. Dit Handvest voor de Aarde geeft volgens hem op geen enkele wijze uiting aan respect voor de natuur, eerbied voor de aarde, bescherming van de biodiversiteit en gevoel voor planten en dieren. Dit Handvest voor de Aarde zou volgens Achterhuis zelfs wel eens 'het einde van de aarde' kunnen betekenen zoals die door elke generatie voor ons beleefd is: "Het Handvest voor de Aarde gaat over mensen en milieu en totaal niet over de aarde en de natuur. De meeste artikelen hadden in verband met de sociaaleconomische mensenrechten niet misstaan. Maar met respect voor de natuur, eerbied voor de aarde, bescherming van de biodiversiteit, gevoel voor planten en dieren hebben zij niets te maken. In de milieufilosofie onderscheidt men een schaal van verschillende grondhoudingen van de mens ten opzichte van de natuur, die zich tussen de uitersten van antropocentrisme en ecocentrisme beweegt. Bij de eerste soort houdingen, waarin de mens centraal staat, behoort een beheersethiek, Bij de tweede, die de eigen waarde van de natuur in meerdere of mindere mate erkennen, vinden we eerder een ethiek die de verbondenheid van de mens met zijn niet-menselijke medebewoners van de aarde tot uitdrukking probeert te brengen. Welnu, ik ken weinig teksten die zo ongegeeneerd antropocentrisch zijn als het Handvest voor de Aarde. De andere soorten verschijnen er slechts in als 'hulpbronnen voor economische ontwikkeling en economische groei'. In geen van de 27 artikelen uit het Handvest wordt ook maar gesuggereerd dat ze uit zichzelf enige waarde hebben. (...) Het paradoxale is dat het Handvest voor de Aarde wel eens het einde zou kunnen betekenen van de aarde zoals die door elke generatie voor ons beleefd

is. Ze wordt hier openlijk gereduceerd tot een economisch/technologisch te beheren geheel van hulpstoffen en grondstoffen, veranderd in menselijk milieu." (H. Achterhuis, de *Volkskrant*, 30 mei 1992)

Soortgelijke kritiek vinden we ook weer 20 jaar later bij de *United Nations Conference The Future We Want* in opnieuw Rio de Janeiro – ook wel de Rio+20 conferentie genoemd – die in het teken staat van een 'Groene Economie', gebaseerd op het 'Green Economy Report' (UNEP, 2011). Dit rapport roept een storm van kritiek op uit ontwikkelingslanden, die dit concept van een Groene Economie zien als een 'groen economisch monster' dat enkel dient om de crisis van de Westerse landen op te lossen. Uitgesproken woordvoerder van deze kritiek uit het Zuiden is Edgardo Lander, verbonden aan de *Universidad Central* van Venezuela. Hij typeert het concept van een Groene Economie als 'een wolf in schaapskleren' dat de oorzaak van alle crises enkel als marktfalen ziet, veroorzaakt door onjuiste informatie, en de misallocatie van kapitaal. En niet in staat is zelfs maar te overwegen dat deze crises een gevolg kunnen zijn van de groeiende macht van de financiële markten en het onderwerpen van elke andere sociale logica – democratie, gelijkheid, solidariteit of zelfs het behoud van het leven - aan winstmaximalisatie. Het rapport is volgens Langer "niet in staat verder te kijken dan het neoliberale fundamentalisme en kan zelfs niet de mogelijkheid overwegen dat mensen zich op een andere manier met hun omgeving kunnen verhouden, noch de betekenis van andere kosmologies en/of culturele patronen onderzoeken, zoals die gebaseerd op de erkenning van de rechten van de natuur of van onze Moeder

Aarde. Integendeel, door het instrumentele antropocentrisme dat door het hele rapport loopt te radicaliseren, zou het liever hebben dat de markten al deze andere 'factoren' meenemen in hun economische berekening." En zolang we leven in een wereld waarin 1% van de bevolking 50% van de rijkdom van de planeet beheerst zal, zo stelt Langer, het niet mogelijk zijn armoede uit te bannen of de harmonie met de natuur te herstellen.

En ook organisaties als het Filippijnse IBON International, zien het concept van een Groene Economie als een 'green economic monster' en een 'corporate driven development engine' die enkel dient om de crises van het Noorden op te lossen: "Rio+20 has proven to be a hard-fought battle with developing countries struggling to par down the 'green economy' agenda pushed by industrialized countries. That the rights enshrined in Agenda 21 had to be struggled for only reveals the true nature of the summit: an effort by industrialized countries to struggle out of their own crisis by placing price tags on nature." En: "We commend developing countries for blocking the impositions of, and diluting, the green economy agenda pushed by the North. Through the collective efforts of Southern countries in revisiting this rehashed corporate-driven development engine, the green economy monster has been defanged sizably. It is however, still a monster that can be resurrected and any time to wreak its ill effects once Southern countries let their guard down." (Rio+20 abandons the people, favours corporate growth, June 21 2012, IBON International)

Tijdens de Verenigde Naties conferentie The Future We Want verzucht directeur

UNEP Achim Steiner dat de conferentie een 'world at a loss what to do' laat zien. Maar de Verenigde Naties geeft het niet op. Op 25 september 2015 wordt in de Algemene Bijeenkomst van de Verenigde Naties unaniem de resolutie 'Transforming our world': de '2030 Agenda for Sustainable Development' aangenomen. Deze 2030 Agenda voor een mondiale duurzame ontwikkeling wil een nieuwe benadering zijn. Maar in hoeverre is deze 2030 Agenda daadwerkelijk een nieuwe benadering? Naar de mening van Jens Martens van de Reflection Group on the 2030 Agenda for Sustainable Development is van een daadwerkelijk nieuwe benadering geen sprake: "Te lang is het economisch beleid gevormd door de aanvaarding van neoliberal beleid zonder alternatieven." Dit overheersende neoliberale paradigma heeft volgens Martens de macht van investeerders en het grote bedrijfsleven versterkt, en de rol van de staat verzwakt waar het gaat om mensenrechten en duurzaamheid. En de obsessie met groei in dit neoliberale paradigma verschaft de drijfveer om de natuur te exploiteren, de biodiversiteit uit te putten en haar diensten te ondermijnen.

Is iets van deze kritiek doorgedrongen bij de voorbereiding van de COP 15 Ecologische Beschaving – een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde? De Kunming Verklaring wil daarentegen juist op deze Agenda 2030 voortbouwen, als noodzakelijk om de 2050 Visie 'Leven in harmonie met de natuur' te realiseren, en benadrukt dat ecosysteemdiensten en biodiversiteit vereist zijn voor economische groei. Dit terwijl het IPBES rapport Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services, waar de Kunming Verklaring naar verwijst, pleit

voor een evolutie van mondiale financiële en economische systemen om een wereldwijde duurzame economie op te bouwen, "wegsturend van het huidige beperkte paradigma van economische groei".

In zijn 'The End of Nature' (1989) stelt Bill McKibben: "Binnenkort zal Thoreau niet meer worden begrepen. En als het zover is, zal het einde van de natuur definitief zijn geworden". Volgens McKibben heeft de mens met de klimaatsverandering voor het eerst in haar geschiedenis iedere plaats op aarde een kunstmatig stempel opgedrukt en daarmee 'het einde van de natuur' teweeg gebracht. Niet in de zin van het ophouden van de natuurlijke processen, maar wel als "het einde van de idee van de natuur, de afzonderlijke wildernis, een wereld die los staat van die waaraan de mens zich heeft aangepast en waarin hij geboren wordt en sterft". Door invloed uit te oefenen op alles wat zich op aarde afspeelt hebben we "de natuur van haar zelfstandigheid beroofd en dat is voor haar karakter fataal. De onafhankelijkheid van de natuur is haar karakter en zodra dat wegvalt blijft er niets anders over dan wijzelf". Zal de COP 15 'Ecologische Beschaving – bouwen aan een gedeelde toekomst voor al het leven op aarde' het einde van de natuur en de definitieve vestiging van het antropoceen inluiden? De Kunming Verklaring doet het ergste vrezen.

PROFETEN EN TOVENAARS

Maar is er dan geen enkele reden tot optimisme? Jawel, zo zegt 'verbeterlijk optimist' (geen 'onverbeterlijk optimist', want niet blind en irrationeel) de Belgische filosoof Maarten Boudry met zijn boek 'Waarom ons klimaat niet naar de knoppen gaat (als we het hoofd koel houden)' (2022). Volgens De Standaard 'verfrissend ecomodernisme'. Het is de moeite waard extra bij hem stil te staan.

Het jaar 1972 van het rapport Only One Earth en de United Nations Conference on the Human Environment in Stockholm is ook het jaar dat het rapport Grenzen aan de Groei (The Limits to Growth) van de Club van Rome wordt uitgebracht. In haar stelling dat er grenzen aan de groei zijn wijst het rapport op 'de groeibelofte' en het 'technologisch optimisme': De 'ingeburgerde mythe van onze samenleving' dat voortzetting van de huidige groeipatronen zal leiden tot een meer gelijke welvaartsverdeling, en de gedachte die tot leidend beginsel van onze cultuur geworden is dat technologische doorbraken voor onbepaalde tijd de natuurlijke bovengrenzen zullen blijven verhogen. Het rapport pleit voor radicale veranderingen in door eeuwen van groei diep in ons cultuur- en waardenpatroon verankerde sociale en economische structuren om een 'harmonieuze toestand van wereldomvattend economisch, sociaal en ecologisch evenwicht binnen zelfopgelegde grenzen' te creëren. Ook de Club van Rome kan naar haar eigen zeggen geen antwoord bieden op de vraag 'hoe dit zeker geïdealiseerde beeld' eruit zal zien.

Dit concept van een mondiaal economisch, sociaal en ecologisch evenwicht lijkt wellicht gemakkelijk te begrijpen, maar dat de realiteit hiervan ligt, aldus de Club van Rome, zover buiten onze ervaring dat hiervoor 'een Copernicaanse omwenteling van de geest' nodig is. Maar, zo stelt het rapport Only One Earth: "Op dit punt kan de ongeduldige burger heel goed uitroepen dat hij geen belangstelling heeft voor een utopie. Hij wil niet het nieuwe Jeruzalem. Het wil gewoon het gewone leven met een beetje minder vuil en een verbetering van afvalstoffen."

Is dat zo? Moeten we de groei afzweren? Volgens de Belgische filosoof Maarten Boudry is groei niet het probleem, maar juist de oplossing. (NRC, 3 januari 2022) Volgens Boudry is de onheilsprofetie van Grenzen aan de Groei – de voorspelde catastrofe als gevolg van het samenspel van een groeiende wereldbevolking, grondstoffengebruik en milieuvervuiling – nooit uitgekomen. Niet omdat de mensheid een radicaal andere koers is ingeslagen, maar doordat de wereldeconomie is blijven groeien. Het avontuur van de menselijke vooruitgang nam, aldus Boudry, een wending die geen enkele onheilsprofeet had voorzien. Hongersnood is uitgebleven door een spectaculaire verhoging van de productiviteit van de landbouw. Ook hield de Club van Rome geen rekening met, 'de smerolie van elke vrijemarkteconomie', het prijsmechanisme waarin schaarste aanzet tot besparing en het zoeken naar

alternatieven voor schaarse grondstoffen. En de milieuvervuiling werd opgelost door consumptie los te koppelen van het beslag op het natuurlijk milieu door technologische innovaties.

De 'litanie van gefaalde doemtijdingen' en het 'evangelie van minder minder!' vinden we, aldus Boudry, nu herhaald bij de nieuwe ecologische crisis van vandaag, de klimaatcrisis. En het lijkt er volgens hem op dat de intellectuele erfgenamen van de Club van Rome niets hebben bijgeleerd. De enige realistische manier om de herculistische opdracht van de hedendaagse klimaatcrisis vervullen is via groei en meer welvaart. Omdat groei de innovatie en transitie bekostigt en het draagvlak bewerkstelligt. De remedie voor de klimaatcrisis zal, zo stelt hij, ook dit keer niet komen van radicale systeemverandering maar van menselijk vernuft en technologie. Het is een enorme opgave, maar niet onmogelijk: "Als we het verkeerd aanpakken helpen we ons klimaat naar de knoppen en veroorzaken we een zesde massa-extinctie, na de vijf eerdere uitstervingsgolven die onze planeet kende. (...) Houden we echter het hoofd koel en grijpen we doortastend in, dan kunnen we binnen een halve eeuw opgelucht ademen: 'Oef, liep dat even goed af?'" ('Waarom ons klimaat niet naar de knoppen gaat (als we het hoofd koel houden', M. Boudry, 2021)'.

Bij Boudry is de onheilsprofetie en het 'evangelie van minder minder!' vervangen door een heilsprofetie met een 'evangelie van meer meer!'. Opvallend daarbij is hoezeer hij in zijn argumentatie het rapport Only One Earth van een halve eeuw eerder bijna letterlijk herhaalt. Ook het rapport Only One Earth stelt haar vertrouwen in het

verhogen van de landbouwproductiviteit door de Groene Revolutie en in economische groei, vanuit het essentiële vermogen van de industriële samenleving om 'meer met minder' te maken' door de natuurwetenschap die het mogelijk maakt schaarse grondstoffen te vervangen door andere grondstoffen. Daarnaast zal de toenemende schaarste aan grondstoffen in de prijs tot uitdrukking komen, waardoor het economisch rendabel wordt minder hoogwaardige grondstoffen te exploiteren, wat de potentiële reserves zal verveelvoudigen. Waarbij ontwikkeling naar Westers model de bevolkingstoename zal doen stabiliseren. En ook Only One Earth ziet kernenergie – aangeduid als 'het vuur van Prometheus' – als 'het meest waarschijnlijke antwoord' om uiteindelijk in de menselijke behoeften te kunnen voorzien. In de woorden van Boudry: "De splijting van een atoomkern is de ultieme, overtreffende trap van 'meer doen met minder', van de ontkoppeling van welvaart en natuur. De hele geschiedenis van de mensheid is, aldus Boudry, eigenlijk één uitgesponnen verhaal van 'meer doen met minder'". Elke energietransitie resulteerde er in dat grotere hoeveelheden energie opgewekt werd met minder grondstoffen. Waarbij de milieuvervuiling werd opgelost door een zoektocht naar hogere efficiëntie en kleinere impact, technologische innovatie en het markmechanisme ('de onzichtbare hand van Adam Smith', de grondlegger van het liberalisme). Omdat mensen, zodra ze rijk en welvarend genoeg zijn, "zich gaan storen aan vervuiling en slimme oplossingen zoeken met hun rijkdom".

De argumentatie in Only One Earth ligt ook de grondslag aan het rapport North-South: A Programme for Survival (1980) van de

Independent Commission on International Development Issues, bekend als de commissie Brandt door haar voorzitter Willy Brandt, dat een nieuwe economische orde bepleit. En vormt ook de grondslag van het rapport Our Common Future (1987) van de World Commission on Environment and Development, beter bekend als de commissie Brundtland naar haar voorzitter Gro Harlem Brundtland, dat een nieuw duurzame economische orde bepleit. Veelbetekenend is de verklaring die tweehonderd wetenschappers, waaronder zestig Nobelprijswinnaars, geven voorafgaand aan de United Nations Conference on Environment and Development in 1992. In deze verklaring waarschuwen zij voor 'groen fundamentalisme': "de opkomst van een irrationele ideologie die zich verzet tegen de wetenschappelijke en industriële vooruitgang en die de economische en sociale ontwikkeling tegenwerkt" (De Volkskrant, 5 juni 1992).

Boudry formuleert het als volgt: "Niet de techno-optimisten maar de klassieke ecologen geloven in sprookjes." (De Morgen, 2021) Verwijzend naar Charles Mann, die een onderscheid maakt tussen 'profeten' die geloven dat we met onze drang naar economische groei ecologische grenzen overschrijden en dus moeten inbinden, en 'tovenaars' die met technologie groei willen realiseren die niet ten koste gaat van de planeet. ('De Toveraar en de Profeet: Twee grondleggers en hun concurrerende ideeën over een leefbare toekomst op onze planeet', 2018) Mann wil geen kant kiezen waar het gaat om profeten of tovenaars, omdat beiden over sterke argumenten beschikken. Maar volgens Boudry mag de mens best wat hoogmoediger zijn. "Ofwel we lossen

het klimaatprobleem op met technologie, ofwel lossen we het niet op." De profeten hebben, zo stelt hij, één grondstof over het hoofd gezien die onuitputtelijk is, namelijk het menselijk vernuft. "Telkens wist de mens zijn hachje te redden met slimme oplossingen die de regels van het spel veranderen."

Volgens Boudry is de strijd tegen de klimaatopwarming besmet geraakt met politieke ideologische dogma's van klimaatactivisten die doortastende oplossingen in de weg staan. Zelfs het verzet onder klimaatsceptici vergroot hebben door het antikapitalistische karakter van deze dogma's, waardoor klimaatsceptici de klimaatopwarming als een links complot zijn gaan zien. Boudry noemt het een 'ideologische besmetting van wetenschap' – 'een vorm van een ideologisch gedreven wetenschapsontkenning die even erg is als klimaatontkenning'. Ingegeven door de wens van de klimaatactivisten tot een allomvattende systeemverandering, de omverwerping van het kapitalisme, die volgens Boudry geen enkele kans op slagen heeft bij een democratische meerderheid. Het klimaat is enkel de spreekwoordelijke stok om een hond, het kapitalisme, te slaan. Boudry vraagt zich af of - stel dat buitenaardse wezens ons zouden bezoeken en ons een deus es machina zouden schenken die ons klimaatprobleem in een klap zou oplossen – klimaatactivisten daar eigenlijk blij mee zouden zijn. Hij verdenkt ze ervan dat ze stiekem toch een beetje ontgoocheld zouden zijn omdat iemand hun favoriete breekijzer zouden hebben afgenomen om het verfoeide kapitalisme kapot te maken.

Hernieuwbare energiebronnen als zolen windenergie bieden volgens Boudry uiteindelijk geen oplossing, door hun weersafhankelijkheid. Maar nemen ook duizelingwekkend veel ruimte in beslag, waarvoor – zo stelt hij - onvermijdelijk ook ‘wilde natuur’ opgeofferd moet worden. Terwijl anno 2021 juist de steeds weer nieuwe records in de landbouwproductiviteit ons in staat hebben gesteld land terug te schenken aan de natuur, waardoor bossen en wilde natuur zich hebben kunnen herstellen. Maar “alle bossen ter wereld zullen nooit volstaan om onze uitstoot te compenseren.” Het massaal planten van bossen om CO₂ op te slaan biedt, zo stelt Boudry, uiteindelijk ook geen oplossing omdat bossen onderhevig zijn aan uitdroging en afbranden, of verwoest kunnen worden door een schimmel of insectenplaag. Maar “mogelijk kan genetechnologie hier een uitweg bieden, als milieuactivisten hun diepe weerzin voor deze technologie kunnen overwinnen.” Genetische modificatie kent, aldus Boudry, talloze heilzame toepassingen voor milieu en klimaat, zowel voor de vermindering van uitstoot als adaptatie aan de gevolgen van de klimaatopwarming. Bij Boudry vinden we de echo van Our Common Future: “Genetische manipulatie kan betekenen dat de Groene Landbouwrevolutie wordt overtroffen door een Genenrevolutie. Deze technologie geeft hoop op het in gebruik nemen van woestijnen voor teeltgewassen of van oceanen en andere milieuelementen die voorheen niet bijdroegen tot de landbouw.”

En dit is precies waar McKibben in zijn ‘The End of Nature’ bang voor is. Vanuit de overtuiging dat economische groei goed en noodzakelijk is, zullen we de veranderende

klimatologische omstandigheden trotseren om ook in de toekomst de aarde te kunnen blijven exploiteren en onze levensstijl in stand te kunnen houden. Daartoe zullen we technologieën ontwikkelen ‘om onze greep op het geheel in zodanige mate te versterken dat er niets – zelfs niet de verminkte natuur die wij onwillekeurig gedurende onze laatste eeuw van vooruitgang hebben gecreëerd – aan onze overheersing zal ontsnappen’. De belangrijkste van deze technologieën is volgens McKibben die van genetische manipulatie. Hij schildert het schrikbeeld van een toekomstig genetisch gemanipuleerde dode wereld zonder verantwoordelijkheidsbesef en zonder morele kern: “Genetische manipulatie is de methode die ons de meeste hoop geeft op mogelijkheden om onze manier van leven en de economische groei te continueren, ondanks het broeikas-effect; (...) het belooft ons een kans op overleven in vrijwel ieder milieu dat we nog zullen creëren. Het belooft ons volledige heerschappij in de toekomst.” We zullen volgens McKibben misschien in staat zijn een wereld te creëren die wel in de behoeften van een snel groeiend aantal mensen met hun leefgewoonten kan voorzien, maar het zal een kunstmatige wereld zijn, een gigantisch ruimteschip. Of, zoals McKibben het verwoordt: “Als er één ding is waarover nagenoeg alle geslaagde politici ter wereld eens zijn – socialisten, fascisten en kapitalisten – is het wel de overtuiging dat ‘economische groei’ goed en noodzakelijk is, als de juiste doelstelling van georganiseerde menselijke activiteiten. Maar waar houdt die economische groei op? Ze eindigt bij, of beter gezegd, zij zet zich voort door, de genetisch gemanipuleerde, dode wereld, die de optimisten voorzien.”

Het mag duidelijk zijn dat Boudry niets moeten hebben van een denken in termen van ‘harmonie met de natuur’ of ‘ecologische beschaving’. De gedachte dat we ooit in harmonie met de natuur leefden is volgens hem een hardnekkige mythe. En al helemaal niets van een ‘transformatieve verandering’, wegsturend van het beperkte paradigma van economische groei (IPBES). Een antropoceen, het tijdperk van de mens, hoeft in zijn ogen geen verschrikking te zijn, integendeel: “Voor het eerst in de geschiedenis van onze planeet loopt er een diersoort rond die intelligent en vooruitziend genoeg is om zich het lot van andere soorten aan te trekken, om hele ecosystemen te beschermen en in te richten.” We moeten niet onze hoop vestigen op utopische wensbeelden waar profeten al vijftig jaar van dromen, zonder enig succes. De oplossing voor het klimaatprobleem zal komen van menselijk vernuft en van technologie, niet een of andere vorm van spirituele ontwakening, ontgroeikuur of radicale systeemverandering zoals de omverwerping van het kapitalisme.” Boudry verwijst naar de encycliek *Laudato Si* van paus Franciscus, die stelt: “Het misbruik van de schepping begint wanneer we niet langer een hogere instantie dan onszelf erkennen, wanneer we alleen onszelf zien.” Maar volgens Boudry kan de paus er niet verder naast zetten en begint de oplossing voor het klimaatprobleem bij het besef dat er geen hogere instantie boven onszelf bestaat. Boudry steelt, als Prometheus, niet alleen het vuur van de goden. Hij verklaart de mensheid tot god: “God is dood, maar voor het eerst in de geschiedenis van onze planeet heeft een diersoort eigenschappen verworven die van oudsher aan de goden werden toegeschreven.” En hij eindigt zijn boek met:

“Wel dan, noblesse oblige. Laten we er een mooi antropoceen van maken.” Het ultieme antropocentrisme.

Boudry heeft Thoreau niet begrepen waar het gaat om menselijke zingeving in relatie tot de natuur. Of de intrinsieke waarde van de natuur, die McKibben bepleit vanuit de ‘deep ecology’. Daarom ook heeft hij geen oog voor andere kosmovisies zoals die gebaseerd op de erkenning van de rechten van de natuur of van onze Moeder Aarde (Lander). Boudry schrijft dat, terwijl hij zijn boek schreef, het klimaatpanel van de Verenigde Naties het 1e deel van haar 6e rapport over klimaatopwarming gepubliceerd heeft. Dat de secretaris-generaal van de Verenigde Naties onomwonden ‘code rood’ afkondigde voor de mensheid, maar dat de bevindingen volgens Boudry op zich weinig nieuws bevatten. Ik vraag me af of Boudry nog hetzelfde boek zou schrijven, nu het 2e en 3e deel van het 6e rapport over klimaatopwarming zijn uitgebracht door de IPCC. In bovendien een tijd van een dreigende nucleaire oorlog, en de kerncentrales van de Oekraïne bij de Russische militaire inval tot militaire doelwitten zijn geworden. Hoezo is nucleaire energie de meest veilige energie?

DONUT ECONOMIE

Daar waar Boudry pleitbezorger is van het groeidenken, zijn er ook verklaard tegenstanders van dit groeidenken als Kate Raworth (Donut Economy, 2017). Raworth beschrijft in haar beeld van een gewenste 'donut economy' een 'safe and just operating space for humanity' (middelste cirkel), begrensd door een 'social floor' (de binnenste cirkel) en een 'environmental ceiling' (de buitenste ring). Daarbij wil ze, naar eigen zeggen, niet de gevestigde economische theorieën als uitgangspunt nemen, maar de lange termijn doelstellingen van de mensheid. En vanuit deze doelstellingen op zoek gaan naar het economische denken dat ons in staat zou stellen die doelen te verwezenlijken: "Ik probeerde die doelstellingen in een tekening te vatten, en hoe belachelijk het ook klinkt, het resultaat leek op een donut – ja, zo'n Amerikaanse donut, met een gat in het midden. (...) in wezen gaat het om twee concentrische cirkels. Binnen de binnenste cirkel – het sociale fundament – bevindt zich menselijke ellende zoals honger en analfabetisme. Buiten de buitenste ring – het ecologische plafond – bevindt zich de aantasting van de planeet door bijvoorbeeld klimaatverandering en afnemende biodiversiteit. Tussen deze twee cirkels bevindt zich de donut, de ruimte waarin we, binnen de mogelijkheden van de planeet, kunnen voorzien in de behoeften van iedereen." Volgens Raworth zou het, zo stelt ze in een interview, daarbij een misverstand zijn om haar boek als een politiek boek te zien: "Kapitalisme, socialisme, communisme

zijn voor mij 'old school'-begrippen, oude bagage uit de twintigste eeuw (...). Je komt die termen in mijn boek ook niet tegen. Maar ik bekritiseer de neoliberalen omdat ik vind dat zij misbruik maken van de zwaktes en blinde vlekken van het systeem."

Raworth's Donut Economy werd al snel een hype. Zoeteman en Van Egmond verklaren dit uit het feit dat Raworth het begrip 'duurzame ontwikkeling' makkelijk communiceerbaar maakt: "Het vervangt het samenraapsel van de 17 Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties in één samenhangende visie en op een tijdstip dat het Klimaatverdrag van Parijs in werking treedt en het Westen naar een nieuw gedeeld ideaal zoekt." (Bastiaan Zoeteman, Klaas van Egmond, Waarom Donut Economie meer debat oplevert dan de inspanningen van de VN, Me Judice, 10 januari 2018). Raworth zelf, in een reactie hierop, ontkent dit: "the doughnut is by no means a copy of the SDGs. It was first published in early 2012. The SDGs were agreed in late 2015. In fact the doughnut was literally on the negotiating table in the late night final sessions of finalising the SDGs, there to remind negotiators of the big picture vision they were aiming for."

Raworth zet zich vooral af tegen de fixatie op economische groei, de groei van het bbp. De focus moet volgens haar liggen op 'mensenrechten binnen de mogelijkheden van onze levenwekkende planeet'. Economische groei zal uiteindelijk niet tot een

evenwichtige verdeling van inkomen en bezit leiden. Het beleid zou niet gericht moeten worden op het functioneren van een autonoom functionerende markteconomie, maar op een 'ingebede economie', een 'economie die zich in de maatschappij nestelt, waarbij erkend wordt dat de menselijke behoeften en verlangens op verschillende manieren kunnen worden vervuld'. En met het oog hierop moeten we af van het idee van de calculerende 'homo economicus' met onverzadigbare behoeften.

Raworth's Donut Economy krijgt niet alleen maar lof maar wordt ook bekritiseerd omdat het weinig nieuws zou brengen. En dat klopt. Dezelfde gedachten als in de Donut Economy vinden we al in *The Limit to Growth – A Report for the Club of Rome on the Predicament of Mankind* (1972), dat de 'groeibelofte' en het 'technologisch optimisme' aan de kaak stelt: De 'ingeburgerde mythe van onze samenleving' dat voortzetting van de huidige groeipatronen zal leiden tot een meer gelijke welvaartsverdeling, en de gedachte die tot leidend beginsel van onze cultuur geworden is dat technologische doorbraken voor onbepaalde tijd de natuurlijke bovengrenzen zullen blijven verhogen. En in datzelfde jaar verwijst *A Blueprint for Survival* (1972) op het inherent niet duurzame karakter van een systeem dat gebaseerd is op oneindige groei: "The principal defect of the industrial way of life is with its ethos of expansion is that it is not sustainable. (...) Indefinite growth of whatever type cannot be sustained by finite resources. This is the nub of the environmental predicament. (...) But now it should be clear that the main problems of the environment do not arise from temporary and accidental malfunctions of the existing economic and

social system. On the contrary, there are warning signs of a profound incompatibility between deeply rooted beliefs in continuous growth and the dawning recognition of the earth as a space ship, limited in its resources and vulnerable to thoughtless mishandling."

En al eerder wijst Karl Polany (*The Great Transformation*, 1944) op de 'disembedding' van de economische sfeer in de industrieel-kapitalistische maatschappij, een transformatie die een radicale breuk met het verleden betekende. In alle andere typen van samenlevingen is deze economische sfeer ingebed in, en als gevolg daarvan begrensd door de sociale relaties tussen de leden van de samenleving. Daarentegen zijn in de industrieel-kapitalistische maatschappij, gebaseerd op de zichzelf regulerende markt, deze sociale relaties tot een functie geworden van, en ingebed in het economische systeem: "Nineteenth-century society, in which economic activity was isolated and imputed to a distinctive economic motive, was indeed a singular departure." Ten grondslag aan zowel liberalisme en marxisme ligt, aldus Polanyi, de veralgemenisering van het psychologische uitgangspunt van de 'homo economicus', dat echter niets anders is dan het product van de zich verzelfstandigende economische sfeer met het ontstaan van het industrieel-kapitalisme. Polany spreekt van een 'obsolete market mentality' en pleit voor een herinbedding van de economie. Tegenover de 'formele economie' van de homo economicus stelt hij de 'substantieve economie': "The substantive meaning of economics derives from man's dependence for his living upon nature and his fellows. It refers to the interchange with his natural and social environment, in so far as this results

in supplying him with the means of material want satisfaction. (K. Polany, C. Arensberg, H. Pearson (eds), *Trade and market in early empires. Economics in history and theory*, 1957)

Dus wellicht hebben Zoetman en Van Egmond een punt dat de hype rond Raworth's Donut Economy, ook al was ze eerder, vooral ingegeven is doordat ze het samenraapsel van de 17 VN Sustainable Development Goals onderbrengt in één samenhangende visie. Maar met één grote uitzondering: Sustainable Development Goal 8: 'Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth'. Ook duurzame en inclusieve economische groei, blijft hoe je het wendt of keert economische groei. En van deze fixatie moeten we volgens Raworth af. Precies daarom is het Global Assessment Report van het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES, 2019) van de Verenigde Naties zo interessant. In een lange reeks van VN-documenten en conferenties sinds 1972 is dit voor het eerst dat 'het beperkte paradigma van economische groei' ter discussie gesteld wordt, dat met het oog hierop 'standaard economische indicatoren als het bbp vervangen moeten worden door een holistische lange termijn kijk op de economie op de economie en kwaliteit van leven', en dat daarvoor 'systeembrede transformatieve verandering' vereist is.

Maar wat mij betreft heeft het donut denken van Raworth echter één groot nadeel, namelijk ons natuurlijk leefmilieu en biodiversiteit enkel te zien als 'ecologisch plafond' waar we niet buiten mogen treden. Dat klopt, maar natuur en biodiversiteit zijn veel meer dan dat.

Ze zijn onlosmakelijk verbonden met onze identiteit en ons diepste wezen als mens, zoals Thoreau en McKibben m.i. overtuigend verwoorden. Het inspiratieplatform voor een socialer, vitaler en duurzaam Nederland 'MaatschappijWij' karakteriseert Raworth's Donut Economy als 'het kompas voor de betekenis-economie'. "We bekennen kleur en kiezen er welbewust voor om niet te blijven volharden in een achterhaald economisch recept dat onherroepelijk leidt tot het morele failliet en uiteenvallen van onze samenleving. We schudden de oude, neoliberale economie van ons af en omarmen een economie een economie waarvoor we ons niet langer hoeven te schamen en die getuigt van een oprechte verantwoordelijkheid voor de wereld die na ons komt." (Kaj Morel, *Handvest Betekenis-economie*, 2018). Maar hoe dan wel? Daarvoor moeten we m.i. utopisch durven denken.

DE UTOPISCHE VERBEELDING

“A map of the World that does not include Utopia is not worth even glancing at. For it leaves out the one country at which Humanity is always landing. And when Humanity lands there it looks out and, seeing a better country, sets sail. Progress is the realization of Utopias.” (Oscar Wilde, *The soul of man under socialism*, 1891) Vooruitgang is het verwerkelijken van utopieën. Meervoud. In 1989 ben in afgestudeerd als filosoof, met als hoofdvak cultuurfilosofie en meer in het bijzonder de utopische traditie in de ideeëngeschiedenis. En voor het grootste deel van mijn arbeidzame leven heb ik dit citaat van Oscar Wilde op mijn visitekaartje gezet als motto voor mijn Bureau voor duurzame ontwikkelingsvraagstukken Ecotopia.

Maar volgens Boudry moeten we ‘geen hoop vestigen op utopische denkbeelden waar profeten al vijftig jaar van dromen, zonder enig succes’. Hij maakt een onderscheid tussen doemdenken en utopisch denken. Eigenlijk geen onderscheid, want beiden komen op hetzelfde uit: “Een doemdenker is er rotsvast van overtuigd dat de wereld naar de knoppen gaat als we niet naar hem luisteren en onverwijld het roer radicaal omgooien. Doemdenken kun je zien als het spiegelbeeld van utopisch denken, en het is gevaarlijk om dezelfde reden. Wie gelooft dat het paradijs aan de horizon lonkt, heeft een rationeel motief om alles en iedereen uit de weg te ruimen die dat einddoel hindert.

Daarom effent utopisch denken vaak de weg voor totalitarisme.” Maar de vraag is of Boudry, als ‘technologisch optimist’ niet evenzeer een utopisch denker is, behorend tot de stroming van het ‘cornucopianisme’? Het woord ‘cornucopia’ verwijst naar ‘de hoorn des overvloeds’ in de Griekse mythologie. Waarbij cornucopianen (de tovenaars) te boek staan als ‘boomsters’ en hun filosofische opponenten (de profeten) als ‘doomsters’.

Of utopisch denken noodzakelijkerwijs de weg effent naar totalitarisme is inzet geweest van een controverse tussen de Nederlandse filosofen Ton Lemaire (bij wie ik ben afgestudeerd) en Hans Achterhuis, in 2011 benoemd tot eerste Denker Des Vaderlands.

Ton Lemaire schrijft in zijn essay ‘Een nieuwe aarde. Utopie en ecologie’ in 1988: “Ik stel mij een wereld voor, waarin een radicale decentralisatie heeft plaatsgevonden en waarin de kleinschalige nederzettingen, voorzien van grote tuinen, omgeven zijn door uitgebreide wildernissen. Natuurlijk, deze ‘ecotopia’ bestaat vooralsnog in mijn verbeelding, zij is inderdaad een ‘utopia’: een nergensland. Maar niettemin lijkt het me noodzakelijk deze utopie te stellen tegenover de waanzin van deze wereld, om te durven beweren, in flagrante tegenstelling tot wat onze gewoonlijke praktijken zijn, dat een eenvoudig en sober leven nodig zou zijn,

dicht bij de aarde. Onze planeet aarde is nog jong genoeg om steeds opnieuw groen te worden en zelfs woestijnen en littekens die door de mens zijn gemaakt weer met leven te bedekken." (T. Lemaire, Een nieuwe aarde. Utopie en ecologie, in: Binnenwegen, 1988) Lemaire is van mening dat onze moderne technologische maatschappij zelf de belichaming van een belangrijk utopisch element in de moderne tijd is. Namelijk de sinds de Renaissance en de Verlichting heersende idee van de beheersing van de natuur door de techniek en de rationalisering van de samenleving. Maar deze beheersing en rationalisering hebben onvoorziene gevolgen gehad, met de milieucrisis als belangrijkste. Daarom hebben we volgens Lemaire een ecologische utopie nodig als anti-utopie tegenover de ideeën van de Renaissance en Verlichting en de scientistische en technologische utopieën van de twintigste eeuw. "Als een utopie naar het fraaie woord van Lemartine een 'premature waarheid' genoemd kan worden, dan schijnt het utopisch gehalte van het ecologisme me zo'n waarheid te vertegenwoordigen: een ecologische waarheid die de heersende economisch en technologische waarheid confronteert met haar verwaarloosde en onderdrukte dimensie."

Verklaard tegenstander van utopisch denken is de filosoof Hans Achterhuis. Achterhuis is het eens met Lemaire dat de moderne technologisch maatschappij zelf de belichaming van een utopisch element in de moderne tijd is. Maar hij is het niet eens met Lemaire dat de milieucrisis een onvoorziën gevolg is. "Juist in de relatie van de mens tot de natuur is eruit gekomen wat er aan 'utopie' in het verleden ingestopt is"

(H. Achterhuis, Het rijk van de schaarste. Van Thomas Hobbes tot Michel Foucault, 1988). Niet dat de vernietiging van het milieu in het verleden geheel voorzien werd. Maar dat wij onze maatschappij zo hebben ingericht en de natuur op zo'n wijze te lijf zijn gegaan, dat we de schaarste geconstrueerd hebben. Juist de vroege protesten tegen de moderne omgang met de natuur laten volgens Achterhuis zien dat "onze cultuur in grote lijnen, ook in haar houding ten opzichte van de natuur, bewust de weg van schaarste ingeslagen is". Het is de angst voor de schaarste die een volgens Achterhuis heel ander licht werpt op groei en vooruitgang. "Juist de, diep weggedrongen, negatieve gevoelens die schuilgaan achter groei, expansie en vooruitgang maken het bijkans onmogelijk om te stoppen, grenzen te stellen. Als postmoderne mensen hollen we tegenwoordig niet meer vooruit door de donkere tunnel van de schaarste omdat wij geloven dat aan de uitgang een stralende toekomst wacht. Nee, het is vooral de angst die ons als individu en maatschappij voortdrijft. 'Stilstand is achteruitgang', zeggen we tegen elkaar en we blijven voortrollen. De tunnel wordt steeds dieper, de schaarste grijnst ons vooral tegemoet vanuit de natuur, die we verteren en vernietigen, maar omdraaien, een andere richting inslaan lijkt nauwelijks mogelijk." Dat klinkt als doemdenken, zo stelt hij, en hij erkent dat een duurzame samenleving radicaal de tegenovergestelde weg zou moeten bewandelen als de huidige. Maar het lijkt hem zeer de vraag of de huidige economie en politiek hiervoor het instrumentarium kunnen bieden (H. Achterhuis, De leugen van de duurzaamheid, in: Op zoek naar een ecologische cultuur. Milieufilosofie in de jaren negentig, Wim Zweers (red), 1991).

Toch is dit voor Achterhuis geen reden om zich te bekennen tot de utopie. Met het oog op de komende eeuwwisseling waarschuwt Achterhuis in zijn De erfenis van de Utopie (1988) voor het opnieuw de kop opsteken van de utopische blindheid: "Het gevaar bestaat dat het nakende jaar 2000 bij veel individuen en groepen opnieuw een utopische blindheid gaat veroorzaken. De les van onze bloedige eeuw van de utopie lijkt nog niet geleerd, de slachtoffers ervan zouden dan voor niet gevallen zijn. Want, zo stelt Achterhuis in 1994, "in elke utopie sluimert een nachtmerrie" (H. Achterhuis, In elke utopie sluimert een nachtmerrie, de Volkskrant, 2 april 1994). Dit geldt ook voor ecologische utopieën. Een ecotopia is volgens Achterhuis een tegenstelling in zichzelf, omdat alle utopieën tot dusver in het teken staan van zo volledig mogelijke beheersing van de natuur door de cultuur. In het gevecht om een schonere aarde ziet Achterhuis deze utopische traditie met haar nadruk op maakbaarheid en beheersbaarheid daarom vooral een obstakel. De nachtmerrie die hij ziet sluimeren is de dreiging van een 'groene Leviathan' van Thomas Hobbes (1588-1679) die om de schaarste – de oorlog van allen tegen allen - te reguleren een totalitaire samenleving, de Leviathan, wil vestigen. De sluimerende nachtmerrie van een ecocratie of ecodictatuur. "Ook deze oplossing voor het schaarstevraagstuk wordt tegenwoordig door veel sombere milieudenkers weer ten tonele gevoerd. De groene Leviathan, en dan nog liefst op wereldschaal wordt akelig vaak gesuggereerd in ecologische geschriften als oplossing voor onze milieuproblemen." (H. Achterhuis, Op zoek naar ecotopia, in: Natuur en cultuur. Beschouwingen op het raakvlak van antropologie en filosofie, R.

Corbey en P. van der Grijp (red.), 1990). In zijn boek De val van Prometheus heeft Lemaire decennia later nog steeds dezelfde utopie voor ogen: "De aarde zou niet langer worden geplunderd en mishandeld zoals nu maar beschermd en beheerd als onze enige woonplaats, als een kostbare tuin" (T. Lemaire, De val van Prometheus. Over de keerzijde van de vooruitgang, 2010). Met het oog hierop toont hij zich kritisch ten aanzien van de notie van een duurzame ontwikkeling: "Het idee van een 'duurzame ontwikkeling' klinkt geruststellend maar breekt niet met het idioom van ontwikkeling, met het bbp als maatstaf; het is een wolf in schaapskleren die de dynamiek van het technisch industriële bestel onverlet laat." Ook in De val van Prometheus ziet Lemaire in dat zijn model van een alternatieve ideale cultuur, gekenmerkt door kleinschaligheid, vrijwillige behoeftebeperking en een aardse spiritualiteit, utopische trekken vertoont. Maar nog altijd vindt hij het van belang om een utopisch bewustzijn levend te houden bij het nemen van een kritische afstand ten opzichte van de bestaande situatie. "Op zichzelf is dit namelijk al een vorm van verzet tegen de geest van de tijd, die zich immers graag presenteert als het einde van de utopie, en trouwens ook van alle ideologie en zelfs van de geschiedenis. Maar alle drie aangekondigde 'eindes' verdenk ik van een ideologische bijgedachte of in ieder geval functie: dat ze het bestaande, heersende maatschappelijke en economische bestel presenteren als het enige dat levensvatbaar is, de ware belichaming van vooruitgang en moderniteit." Lemaire erkent dat een zeker wantrouwen tegenover utopieën en vooral de pogingen ze daadwerkelijk en planmatig te realiseren gerechtvaardigd

is. Want Lemaire geeft Achterhuis gelijk als hij stelt dat de geschiedenis heeft geleerd dat er een intrinsiek verband bestaat tussen utopie en geweld. "Maar zoals zo vaak gebeurt, heeft men met het badwater ook het kind weggegooid. Letterlijke toepassing van enige utopische blauwdruk is inderdaad levensgevaarlijk, maar daarmee hoeft de utopische verbeelding als zodanig niet te verdwijnen. Die stelt ons in staat om enige speelruimte te nemen ten opzichte van de mainstream, alert te zijn op de misschien geblokkeerde of verdrongen mogelijkheden en alternatieven, met een andere, frisse blik te kijken naar de heersende en gewende omstandigheden en verhoudingen. Dan zou kunnen blijken dat wat beschouwd wordt als rationeel en onvermijdelijk, als efficiënt en voordelig eigenlijk de georganiseerde waanzin is, de heerschappij van het rijk Absurdistan."

Waar Lemaire en Achterhuis elkaar vinden is in hun afwijzing van Fukuyama's *The End of History and the Last Man* (1992). Fukuyama werd beroemd met zijn stelling dat, met de val van de Berlijnse muur, de liberale democratie het historische ideologische pleit heeft beslecht: "What we may be witnessing is not just the end of the Cold War, or the passing of a particular period of post-war history, but the end of history as such: that is, the end point of mankind's ideological evolution and the universalization of Western liberal democracy as the final form of human government." Het is volgens Achterhuis niet te hopen dat Fukuyama gelijk heeft, want het door Fukuyama geproclameerde ideologische 'einde van de geschiedenis' zou wel eens samen kunnen vullen met het 'einde van de natuur'. "Als Fukuyama gelijk krijgt

met zijn stelling over de overwinning van de liberale ideologie ziet het er somber uit voor deze natuur. Want juist de geboorte van deze ideologie is nauw verbonden met de omslag van de menselijke houding ten opzichte van de natuur in de moderniteit, waarvan onze huidige milieucrisis een uitvloeisel is." (H. Achterhuis, *Liberale ideologie is gebaseerd op angst voor de schaarste*, Volkskrant, 24 maart 1992)

Opmerkelijk genoeg maakt Achterhuis later een ommezwaai, ingegeven door met name de beweging van de andersglobalisten. Daar waar hij in *De erfenis van de utopie* (1998) nog concludeert dat het tijdperk van de grote utopieën ten einde gekomen is, erkent hij in *Utopie* (2006) dat de utopische traditie nog steeds springlevend is. "En ook al koste het mij aanvankelijk de nodige moeite, ik was gedwongen mijn critici gelijk te geven. Ook in de eenentwintigste eeuw zal de utopische inspiratie ongetwijfeld actueel blijven." Achterhuis wijst op de kritische functie die de utopie in het Westerse verleden altijd met kracht heeft vervuld. Maar dat de andersglobalisten met hun utopische voorstellen op moeten boksen tegen de negatieve erfenis van de sociale 'gerealiseerde utopieën' die mensen in een keurslijf geperst hebben en rampzalige mislukkingen bleken te zijn. Maar, zo vraagt hij zich af, kunnen utopisten hiervan leren? En kunnen utopieën ontworpen worden die juist veelvormig zijn: "Zelfs de felste tegenstanders van de utopie zullen het belang van deze kritische functie ervan niet ontkennen. Zij zullen waarschijnlijk graag willen toegeven dat de schildering van een betere, zelfs van een ideale samenleving, in het verleden veel kritische bewegingen heeft voortgebracht die gezorgd hebben voor veel maatschappelijke

verbeteringen. Maar, zullen zij aanvoeren, het vasthouden aan de starre blauwdruk van een utopie heeft deze in veel gevallen ook in een dystopie doen omslaan. Laten we er ons daarom niet meer aan wagen, het is gewoon te gevaarlijk om utopieën te ontwerpen. Is dat zo? Zouden utopisten hier niet van het verleden kunnen leren? Zou er geen utopie ontworpen kunnen worden die geen eenvormigheid heeft waardoor afwijkenden buitengesloten worden, maar waarin verschillen tot hun recht kunnen komen?" En misschien moeten we, zo vervolgt hij, zelfs verschillende utopieën tegelijk ontwerpen. Zoals gebeurt in de scenariostudies van overheden en bedrijven. Juist in deze scenariobouw hebben we 'de utopische verbeelding nodig om ons via concrete voorbeelden en verhalen te laten voelen hoe de meest gewenste toekomst eruit zou kunnen zien'. Het utopisch verhaal kan, zo stelt Achterhuis, bezieling verschaffen: "We zullen daarom ook altijd verhalen nodig hebben om de toekomst te verkennen. Deze zullen als het goed is minder dwingend zijn dan veel klassieke utopieën, maar ze zullen ongetwijfeld de utopische verbeelding en 'het principe hoop' levend houden, ook in de eenentwintigste eeuw." Verwijzend naar *Das Prinzip Hoffnung* (1967) van Ernst Bloch, volgens welke de mensheid vanaf haar ontstaan steeds heeft gedroomd over een beter leven.

Belangrijk in zijn ommezwaai is de vraag die Achterhuis zich naar aanleiding van de kredietcrisis stelt in zijn *'De utopie van de vrije markt'* (2011) of er naast technische en socialistische utopieën niet ook een kapitalistische utopie bestaat. Of het neoliberale kapitalisme niet evengoed gedragen wordt door een diepe utopische

inspiratie. En die bestaat, en ook deze utopie is in haar tegendeel, een dystopie, omgeslagen. Zo blijkt uit de kredietcrisis. "Die kredietcrisis vormt voor mij nu de beslissende aanleiding om de kapitalistische utopie in haar neoliberale vorm aan de orde te stellen." In *De utopie van de vrije markt* neemt Achterhuis het zichzelf kwalijk dat het zo lang duurde voordat hij zag dat het neoliberalisme een utopie was. "Wat ik theoretisch heel goed wist, maar in de praktijk niet goed doorhad, was dat elke ideologie zichzelf als een onontkoombare en natuurlijke visie op de werkelijkheid presenteert. Daardoor blijft ze goeddeels onzichtbaar. Zij is de bril die bijna iedereen draagt. (...) Na de ondergang van de communistische utopie in 1989 leek het wel alsof wij, zoals Fukuyama dat hegeliëers heeft uitgedrukt, het einde van de geschiedenis hadden bereikt. Het kapitalisme had definitief overwonnen." Ter gelegenheid van het feit dat Thomas More's *Utopia* 500 jaar geleden in Leuven uitgebracht werd (*The Future is More. 500 jaar Utopia*) schrijft Achterhuis *'Koning van Utopia. Nieuw licht op het utopisch denken'* (2016). Nog steeds is voor Achterhuis de grote utopie uit den boze. Maar zonder kleinere utopische ideeën en experimenten dreigt de kapitalistische utopie ons te verlammen. "Mag de kritiek op de kapitalistische utopie zelf een utopisch gehalte hebben? Ik beantwoord deze vraag nu volmondig met ja. Als je het mij vraagt, is dat utopisch geladen tegenwicht zelfs hoogstnoodzakelijk. Onze tijd vraagt erom dat we de als een vanzelfsprekendheid beschouwde gestolde kapitalistische utopie openbreken met (tegen)utopieën."

"A map of the World that does not include Utopia is not worth even glancing at. For it

leaves out the one country at which Humanity is always landing. And when Humanity lands there it looks out and, seeing a better country, sets sail. Progress is the realization of Utopias." (Oscar Wilde, *The soul of man under socialism*, 1891) Paradoxaal genoeg kwam ik dit citaat van Oscar Wilde voor het eerst tegen in een advertentie van industriegigant Daimler Benz, toch bij uitstek exemplarisch voor het industrieel-kapitalisme. Waar de mensheid van Oscar Wilde nog op aarde blijft en steeds opnieuw de zee opgaat om naar betere landen te zoeken, trekt de mensheid van Daimler Benz het heelal in om dromen tot groeimogelijkheden te maken. "Progress is the realization of Utopias (Oscar Wilde). Making dreams come true is both a poetic and an accurate definition of progress. Consider man's ancient dream of 'automotion', fulfilled at last by the automobile a century ago. And mankind's dreams have also gone further, refusing to remain earthbound. They have enabled him to soar like a bird, to explore distant planets. Science today continues to uncover new mysteries and realize even bolder dreams, both on earth and beyond. Within the Daimler Benz group, we are gaining a whole new spectrum of opportunities for progress. We will continue to build the best automobiles in the world, and constantly improve their safety and environmental compatibility. Utilizing shared knowledge and experience from all Daimler-Benz corporate units, we will create new concept in aviation, aerospace and the communications sciences and turn dreams into growth opportunities."

Het feit dat kapitalisme hier leentjebuurt speelt bij het socialisme – citeert uit nota bene een essay over 'de ziel van de mensheid in het

socialisme' – is eigenlijk niet zo paradoxaal, omdat socialisme en kapitalisme dezelfde utopische droom delen van de industriële maatschappij, gebaseerd op de beheersing van de natuur door de techniek. Voorafgaand aan zijn stelling dat 'vooruitgang het verwerkelijken van utopieën is', schetst Wilde namelijk een toekomstige esthetische maatschappelijke orde waarin de techniek de mens zal dienen. "At present machinery competes against man. Under proper conditions machinery will serve man. There is no doubt that this is the future of machinery. (...) so while humanity will be amusing himself, of enjoying cultivated leisure – which, and not labour, is the aim of man – or making beautiful things, or simply contemplating the world with admiration of delight, machinery will be doing all the necessary and unpleasant work. Is this Utopian?"

Het is de toekomst van de techniek om de mens te dienen in een soort van esthetische samenleving. De mens is niet gemaakt om te werken, maar om te genieten. Dit thema wordt later één van de grondslagen van de kritische theorie van de maatschappij van Herbert Marcuse, als exponent van de Frankfurter Schule. Marcuse bekent zich tot de utopie omdat met de tot voorheen ongekende beheersing van de natuur door de techniek het 'einde van de utopie', de verwerkelijking van een kwalitatief nieuwe maatschappijvorm, tot een reële en concrete historische mogelijkheid geworden (H. Marcuse, *Das Ende der Utopie*, 1967). Volgens Marcuse is voor de Westerse industriële beschaving vooruitgang steeds verbonden geweest met de notie van productiviteit. En het is de overweldigende productiviteit van de Westerse industriële beschaving die maakt

dat "de utopische claims van de verbeelding doortrokken zijn van historische realiteit" (H. Marcuse, *Eros and Civilization*, 1955). Dat deze concrete en historische mogelijkheid van het einde van de utopie niet wordt aangegrepen is te wijten aan het feit dat "de hedendaagse welvaartssamenleving, waarvoor de ideologen het 'einde van de ideologie' afgekondigd hebben, meer ideologisch is als ooit tevoren" (H. Marcuse, *One Dimensional Man*, 1964). Een steeds stijgende levensstandaard en massaconsumptie doen hierin alle oppositie verstommen. De overweldigende efficiëntie en steeds effectievere exploitatie van natuurlijke hulpbronnen, waarmee de hedendaagse welvaartssamenleving de belichaming van de rationaliteit lijkt te zijn, smoren elk kritisch denken. Dat de mogelijke pacificatie van het bestaan een utopie is, "deze ideologie behoort tot het gevestigde maatschappelijke apparaat; zij is een noodzakelijke voorwaarde voor het blijven functioneren ervan en maakt deel uit van zijn rationaliteit". Deze technologische rationaliteit, waarin de natuur louter object van beheersing en omvorming is, brengt volgens Marcuse ook de beheersing en omvorming van de mens met zich mee. Het 'einde van de utopie' is naar de mening van Marcuse dan ook op te vatten als 'het einde van de geschiedenis'. In de betekenis van een breuk in het historisch continuüm, die – in de woorden van Marx – alle geschiedenis tot dusver tot voorgeschiedenis van de mensheid maakt. Dat de kritische theorie zich steeds onthouden heeft van utopische speculatie was volgens Marcuse uit vrees haar wetenschappelijk karakter te verliezen. Marcuse zinspeelt hier op het feit dat het marxisme een wetenschappelijk socialisme wil zijn, als onderscheiden

van en de overwinning van het utopisch socialisme, en – in de woorden van Marx – 'geen recepten voor de gaarkeuken van de toekomst wil schrijven'. Maar de dynamiek van de productiviteit ontdoet de utopie van haar traditioneel onwerkelijke inhoud. De technologische vooruitgang heeft een dermate beheersing van de natuur mogelijk gemaakt dat in beginsel de overwinning van de schaarste en de armoede mogelijk is. Door de technologische vooruitgang en de daarmee gepaard gaande automatisering van het arbeidsproces kan – in termen van het door Marx gemaakt onderscheid – een nog onontgonnen 'rijk der vrijheid' binnendringen in het 'rijk der noodzaak'. Dit rijk der vrijheid kent een post-technologische rationaliteit, waarin de antagonistische en destructieve verhouding tussen mens en natuur door een harmonieuze verhouding vervangen is in een esthetische maatschappelijke orde, waarin de natuur een tuin is.

Achterhuis bekritiseert Marcuse in dat hij de 'moderne oorsprongsmythe van de schaarste van de natuur' herhaalt, waarin de natuur de vijand van de mens en de bron van onderlinge strijd en schaarste is. Wil de mens in vrede kunnen leven, dan moet de natuur worden beheerst en onderworpen om zo overvloed te kunnen creëren (H. Achterhuis, *Het rijk van de schaarste*. Van Thomas Hobbes tot Michel Foucault, 1988). Tegelijk bekent Lemaire zich tot Marcuse's uitdaging om bewust en provocerend te durven denken, als teken van verzet tegen de eendimensionale welvaartssamenleving die de utopische verbeelding heeft geneutraliseerd (T. Lemaire, *Een nieuwe aarde. Utopie en ecologie*, in: *Binnenwegen*, 1988). Maar volgens Nicole Pohl illustreert het citaat van Oscar Wilde dat

in het utopisch denken in de Renaissance en de Verlichting het besef doordringt van de menselijke rusteloosheid, die het klassieke idee van de menselijke aard en daarmee het ideaal van statisch utopisch denken ontkracht "Utopias are discourses on change itself rather than simply blueprints". (N. Pole, *Utopianism after More: the Renaissance and Enlightenment*, in: *The Cambridge companion to utopian literature*, 2010). Utopieën zijn veel meer dan een blauwdruk over een ideale samenleving, het zijn vertogen over verandering.

Maar wat staat centraal in dit vertoog over verandering? Volgens Karl Mannheim in zijn *Ideology and utopia* (1936) is dat in dit vertoog de heersende ideologie doorbroken moet worden. Mannheim ziet ideologieën en utopieën als twee vormen van 'incongruent', de bestaande maatschappelijke orde overstijgend bewustzijn, tegenover 'congruent' bewustzijn, dat kenmerkend is voor deze maatschappelijke orde. Ideologisch denken blijft volgens Mannheim echter binnen en legitimeert de bestaande maatschappelijke orde, doordat de transcendente ideeën daarin geïntegreerd worden en daarmee krachteloos gemaakt worden. Daartegenover doorbreekt het utopisch denken, wanneer het in handelen wordt omgezet, deze maatschappelijke orde. Beide vormen daarmee, aldus Mannheim, twee conflicterende tendensen in de moderne wereld. Mannheim pleit voor het ontmaskeren van ideologieën en tegelijk openhouden van de utopische horizon in het menselijk denken, in naam van de menselijke ontwikkeling en vanuit de noodzaak van een imperatief om de mensheid voort te drijven: "The disappearance of utopia brings about a state of affairs in which man himself becomes

no more than a thing. We would be faced then with the greatest paradox imaginable, namely, that man, who has achieved the highest degree of rational mastery of existence, left without any ideals, becomes a mere creature of impulses. Thus after a long tortuous, but heroic development, just at the highest state of awareness, when history is ceasing to be blind fate, and is becoming more and more man's own creation, with the relinquishment of utopias, man would lose his will to shape history and therewith the ability to understand it."

De utopie, zo stelt Thomas Decreus in het jubileumboek *Andersland van de Utopia 500 herdenking in Leuven*, is 'van gevaar tot noodzaak' geworden (Thomas Decreus, *De hedendaagse utopie: van gevaar tot noodzaak*, in: *Andersland*. In de voetsporen van Thomas More, Erik de Bom & Toon van Houdt (reds), 2016). Hij verwijst naar de hedendaagse 'postpolitieke' politiek, die is gereduceerd tot enkel management waaruit het utopisch verlangen, de inzet op een radicaal andere en betere samenleving, verdwenen is in het politieke discours. Met als gevolg letterlijk dodelijke besluiteloosheid waar het gaat om de Europese buitengrenzen en een mogelijke ecologische catastrofe door het ontbreken van een groene utopie die aantoonde dat anders niet per se minder hoeft te zijn. "Het moge duidelijk zijn: het gebrek aan utopie of utopisch verlangen is al even gevaarlijk als het rotsvaste, blinde geloof in de realisering ervan. En misschien verklaart dat wel waarom we opnieuw belangstelling voor de utopie tonen: we voelen simpelweg aan dat we die meer dan ooit nodig hebben. Niet zozeer om de wereld te verbeteren als wel om die te redden. Moeten we dan terug naar

de utopie van More? Of die van Marx? Nee, niet per se. De utopieën die zij ontwierpen, waren producten van hun tijd. Ze horen thuis in een heel specifieke utopische verbeelding, die niet langer de onze is. Visionaire ideeën over de volmaakte, harmonieuze samenleving of het einde van de geschiedenis zijn simpelweg niet meer geloofwaardig. Dan kunnen we beter inzetten op een reanimatie van het utopisch verlangen – het verlangen naar een samenleving die anders en beter is, maar ook en misschien wel de overtuiging dat we echt in staat zijn zo'n andere, betere samenleving te creëren. Een alomvattende theorie of blauwdruk hebben we daarvoor niet nodig."

Gek genoeg is het juist deze utopische verbeelding die de kop opsteekt in de COVID-19 pandemie. De WHO brengt op 26 mei 2020 een 'WHO Manifesto for a healthy recovery from COVID-19' uit. Een manifest dat stelt dat we af moeten van onze 'valse economie', die ons natuurlijk milieu, onze gezondheidszorg en sociale voorzieningen veronachtzaamd heeft. En dat een terugkeer naar 'normaal' niet goed genoeg is. Omdat de crisis ook het beste in onze samenleving naar boven heeft gebracht, in solidariteit, moed en samenwerking. En dat de lockdowns "have also given some glimpses of a possible brighter future. In some places, pollution levels have dropped to such an extent that people have breathed clean air, or have seen blue skies and clear waters, or have been able to walk and cycle safely with their children - for the first times in their lives. (...) Decisions made in the coming months can either "lock in" economic development patterns that will do permanent and escalating damage to the ecological systems that sustain all human

health and livelihoods, or, if wisely taken, can promote a healthier, fairer, and greener world."

DE PANDEMIE

En toen was er de corona pandemie. Een pandemie die zeker voor herbezinning gaat zorgen. "Naast de globalisering gaat immers ook het op één na grootste dogma van de voorbije decennia aan het wankelen, de vrije markt. (Geert Mak, DeMorgen, 23 maart 2020) De volgens Boudry wellicht vaakst gehoorde voorspelling bij het prille begin van de pandemie: het tijdperk van globalisering is ten einde. Maar niets is volgens hem minder waar twee jaar later (Nee, corona was niet het einde van de globalisering, NRC 19 februari 2022). Wie op een de-globalisering hoopte, omdat het continu van alles heen en weer slepen over de wereld de goden verzoeken is, is een illusie rijker. Net zoals de financiële crisis van 2008 geen einde van de globalisering betekende. Economen vonden ook geen bewijzen voor het terugschroeven of vertragen van de globalisering, door een 'omhooggevallen virus'. En dat is volgens Boudry maar goed ook. Want globalisering kent weliswaar relatieve verliezers, met als gevolg tegenbewegingen als Brexit, nationalisme en populisme. Maar dat wil nog niet zeggen dat globalisering zelf een slechte zaak is, enkel dat we haar beter in goede banen moeten leiden. De geschiedenis bewijst, aldus Boudry, dat zelfvoorziening bijna altijd gelijk staat aan collectieve armoede, en wederzijdse afhankelijkheid aan welvaart en voorspoed. En als we dat 'omhooggevallen' virus uiteindelijk klein krijgen is dat juist dankzij de globalisering, de wereldwijde uitwisseling van kennis die tot de ontwikkeling van vaccins geleid

heeft. Een wetenschappelijke triomf, waarbij de internationale kapitaalmarkten de mogelijkheid boden deze vaccins te testen, produceren en verdelen. Alleen is bij het laatste, de verdeling, een probleem opgetreden, dat van het ernstige morele falen voortvloeiend uit kortzichtig eigenbelang waardoor we risico op steeds nieuwe en gevaarlijker varianten lopen. Boudry's oplossing daarvoor is echter dezelfde als voor de klimaatcrisis: "De wereld heeft juist méér globalisering nodig, niet minder."

Volgens Boudry toont de razendsnelle ontwikkeling van de coronavaccins aan tot welke indrukwekkende krachttoeren de mens in staat is. Wat als we ons met dezelfde bezetenheid op het klimaatprobleem zouden storten? Wat als onze overheden eindelijk besluiten om daar even diep voor in de buidel te tasten, zoals ze zonder morren deden voor de bestrijding van deze pandemie? Opmerkelijk genoeg precies het pleidooi van het 'WHO Manifesto for a healthy recovery from COVID-19' van de World Health Organization. Maar dan voor het behoud van de natuur.

"The pandemic is a reminder of the intimate and delicate relationship between people and planet.", aldus WHO Director-General Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus (Address to the 73rd World Health Assembly, May 18th 2020). Op 26 mei 2020 brengt de WHO een manifest uit, het 'WHO Manifesto for a healthy recovery from COVID-19'.

Volgens dit manifest hebben we geleerd van de COVID-19 crisis dat teruggaan naar 'normaal' niet goed genoeg is. Dit 'normaal' van een economie die op natuurbescherming, gezondheidssystemen en sociale vangnetten bespaard is, aldus het manifest, een valse economie. Waarvan we nu de rekening in veelvoud gepresenteerd krijgen. De wereld kan zich een herhaling van rampen als COVID-19 niet veroorloven, of ze nu door de volgende pandemie of door milieuschade en klimaatverandering veroorzaakt worden. Daarom geeft het manifest 'recepten voor een gezond en groen herstel' met bovenaan op de eerste plaats 'bescherming en behoud van de bron van menselijke gezondheid: de Natuur'. Met het oog hierop bepleit het manifest 'a global movement for health and the environment'. Verwijzend naar de klimaat- en biodiversiteitacties van jongeren die een toekomst willen op een leefbare planeet, stelt het manifest dat er een breed maatschappelijk draagvlak is voor beleid dat niet enkel het Bruto Nationaal Product wil maximaliseren maar welzijn wil bevorderen. En voor regeringen die klimaatverandering en natuurvernietiging met dezelfde gedrevenheid bestrijden als ze nu COVID-19 bevechten. Met het oog hierop merkt het WHO 'Manifesto for a healthy recovery from COVID-19' op dat de crisis ook het beste uit mensen naar boven gebracht heeft. In solidariteit, moed en samenwerking. De 'lockdown' heeft, behalve een stilgevallen economie en ontwrichte levens, ook 'some glimpses of a possible brighter future' gegeven. Door schone lucht in te kunnen ademen, en het weer kunnen zien van blauwe luchten en helder water. En over heel de wereld tonen, aldus het manifest, opiniepeilingen aan dat mensen het positieve dat uit deze crisis is voortgekomen willen

behouden.

De vraag is vervolgens of dit WHO manifest gehoor vindt. Het een halt toeroepen van het verlies van biodiversiteit en ecosystemen - om zo de COVID-19 pandemie te beteugelen en met het oog op Convention on Biological Diversity COP 15 - staat centraal in het Duitse voorzitterschap van de Europese Raad 'Together for Europe's recovery' (1 juni - 31 december 2020): "we want to launch Council conclusions on the new EU Biodiversity Strategy in order to halt the advancing loss of biodiversity and preserve the benefits of the ecosystems that are so important for human life, also in view of the relationship between biological diversity and human health. The strategy is a key element of the Green Deal to overcome the consequences of the COVID-19 pandemic and forms the basis for the EU to play an active role in a rescheduled 15th meeting of the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity (COP15). Maar geeft dit gehoor aan de kritiek van de WHO op de 'valse economie'? Het Duitse voorzitterschap stelt dat we lessen moeten leren van de COVID-19 pandemie. Maar, al moet het 'duurzaam en inclusief' zijn, uiteindelijk bepleit dit Duits voorzitterschap een groeistrategie van handel en investeringen. Is zij fel gekant tegen iedere vorm van protectionisme en nationalisme, en ziet de Europese 'single market' als de sleutel tot herstel van COVID-19. Een sterker en innovatiever Europa (waarbij de hoop gevestigd is op digitalisering) moet leiden tot versterking van de internationale concurrentiepositie en daarmee versterking van Europa op het wereldtoneel. Maar hebben we daarmee daadwerkelijk geleerd dat teruggaan naar

'normaal' niet goed genoeg is. En dat dit 'normaal' van een economie die bespaart op natuurbescherming, gezondheidssystemen en sociale vangnetten een valse economie is (WHO)?

In een leaflet (mei 2020) over de 'EU Biodiversity Strategy 2030 Bringing nature back into our lives' stelt voorzitter van de Europese Commissie Ursula van der Leyen: "Making nature healthy again is key to our physical and mental wellbeing and is an ally in the fight against climate change and disease outbreaks. It is at the heart of our growth strategy, the European Green Deal, and is part of a European recovery that gives more back to the planet than it takes away." Volgens de EU-biodiversiteitsstrategie voor 2030 hebben we de natuur nodig in ons leven, en heeft de COVID-19-pandemie de noodzaak om de natuur te beschermen en te herstellen des te dringender gemaakt: "The pandemic is raising awareness of the links between our own health and the health of ecosystems." Verwijzend naar het IPBES rapport, stelt de EU biodiversiteitsstrategie voor 2030 dat de pandemie het feit illustreert dat het risico op het ontstaan en de verspreiding van infectieziekten toeneemt naarmate meer natuur wordt vernietigd. Beschermen en herstellen van de biodiversiteit en goed functionerende ecosystemen is, aldus de EU-biodiversiteitsstrategie 2030, dan ook van essentieel belang om onze veerkracht te vergroten en het ontstaan en de verspreiding van toekomstige ziekten te voorkomen. Maar veelbetekenend is dat, dit gezegd hebbende, de EU-biodiversiteitsstrategie voor 2030 meteen overgaat op de economische waarde van biodiversiteit. Dat het economische belang van biodiversiteit overtuigend is,

en dat investeren in natuurbescherming en -herstel voor het economisch herstel van Europa na de COVID-19 crisis van cruciaal belang zal zijn. Weliswaar met de opmerking dat we niet weer in onze oude gewoonten moeten hervallen: "When restarting the economy, it is crucial to avoid falling back and locking ourselves into damaging old habits. The European Green Deal - the EU's growth strategy - will be the compass for our recovery, ensuring that the economy serves people and society and gives back to nature more than it takes away." Maar hoe we nu precies de natuur weer terug brengen in ons leven vertelt de EU-biodiversiteitsstrategie voor 2030 eigenlijk nergens. Zoals ze ook nergens expliciet ingaat op de relatie tussen menselijke gezondheid en natuur. Behalve op een enkele plek met een verwijzing naar het 'één-gezondheid' principe van de WHO en EU4Health, waarin 'het intrinsieke verband tussen menselijke gezondheid, diergezondheid en een gezonde natuur' wordt erkend: "Embedded in the 'One health' approach, which recognises the interconnection between human health and animal health and more broadly with the environment, the EU4Health Programme can support Member States in the transition to better preparedness and the reinforcement of their health systems and support them in achieving the health-related United Nations Sustainable Development Goals (SDGs)." En waar het gaat om het vergroenen van urbane gebieden die door de vergroening 'de band tussen mens en natuur in stand houden': "The recent lockdowns due to the COVID-19 pandemic have shown us the value of green urban spaces for our physical and mental wellbeing."

Om de economische en sociale schade van de COVID-19 pandemie te repareren stelt de Europese Commissie een groot herstelplan voor Europa voor ('Next Generation EU'). Onderdeel van dit herstelplan is een nieuw gezondheidsprogramma EU4Health. Het 3e gezondheidsprogramma 2014-2020 'gezondheid voor groei' van de EU ziet gezondheid als vooral belangrijk voor economische groei: "Gezondheid is niet alleen een waarde als zodanig – het is ook een stuwende kracht voor groei. Slechts een gezonde bevolking kan haar volledig economisch potentieel benutten." Het gezondheidsprogramma 2021-2027 Eu4Health is genuanceerder, verwijzend naar de COVID-19 crisis. Het legt een relatie met de Sustainable Development Goals: "De Commissie is vastbesloten de lidstaten te helpen om de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de 'VN-Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling', te behalen, in het bijzonder duurzame ontwikkelingsdoel 3 "Gezondheid en welzijn voor iedereen, op elke leeftijd" En verwijst naar de Green Deal en de EU biodiversiteitsstrategie. Naast infectieziekten verwijst het gezondheidsprogramma EU4Health naar niet-overdraagbare ziekten als kanker en mentale gezondheid. Maar behalve in de verwijzing naar de EU-biodiversiteitsstrategie komt het woord 'biodiversiteit' nergens voor. En nergens verwijst het programma naar de helende werking van de natuur.

Dat de natuur waarde heeft voor onze fysieke en mentale gezondheid en welzijn, helend kan werken, met name waar het gaat om niet-overdraagbare ziekten, was al in september 2016 inzet van motie 064 in het 4-jaarlijkse congres van de Union for the Conservation

of Nature (IUCN): het World Conservation Congress 'Planet at the Crossroads' in Hawaï, getiteld: 'Versterken van cross-sectorale partnerships om de bijdragen van natuur aan gezondheid, welzijn en kwaliteit van leven te erkennen". Deze motie – een gezamenlijk initiatief van het Australische Healthy Parks Healthy People en de Nederlandse Nature Assisted Health Foundation sprak haar zorg uit over de wereldwijde toename van niet-overdraagbare ziekten als hartziekten, kanker, diabetes en mentale ziekten als dementie en depressie. En stelt dat er genoeg wetenschappelijk bewijs is dat natuur een belangrijke rol kan vervullen in het terugdringen van niet-verdraagbare ziekten. Met het oog hierop beveelt de resolutie aan dat IUCN leden actief interdisciplinaire partnerships en allianties aangaan met de gezondheidszorgsector en lokale en regionale gemeenschappen om programma's voor 'nature based solutions' voor preventie en behandeling van niet-overdraagbare ziekten te ontwikkelen:

"MINDFULL that the 2030 Agenda for Sustainable Development includes targets to address non-communicable diseases (NCDs) and mental health, and to provide safe, inclusive and accessible green and public spaces, and recognizes in Sustainable Development Goal 3 the importance of ensuring healthy lives and promoting well-being for all ages; (..)

DEEPLY CONCERNED about the increased prevalence worldwide of NCDs, including cardiovascular disease, cancer, diabetes, and mental illness, with the WHO estimating that 50 million people were suffering from dementia in 2015 and 14 million people between the ages of 30 and 70 were dying

annually from NCDs; (..) RECOGNISING that we have enough evidence to lead change, as we know that nature can play a significant role in reducing the global increase in NCDs, such as heart disease, cancer and diabetes, as well as mental illnesses, such as dementia, depression and anxiety; (..)

RECOMMENDS that Members actively seek interdisciplinary partnerships and alliances with the health sector and local and regional communities to develop programs of nature-based solutions to prevent and treat non-communicable diseases such as cardiovascular disease, diabetes, mental illness and dementia."

Met het overnemen van de motie is deze tot Resolutie 064 geworden. En om Resolutie 064 te implementeren heeft de IUCN een 'IUCN Specialist Group on Health and Well-being' in het leven geroepen. Voor mij persoonlijk heel bijzonder omdat ik indertijd medeoprichter in 2013 en directeur van de Nature Assisted Health Foundation was. Die met Nederlandse universiteiten (Radboud Universiteit Nijmegen, Vrije Universiteit Amsterdam en Wageningen University & Research) onderzoek deed naar het positieve effect van natuur en een groene woon- en leefomgeving op de kwaliteit van leven van mensen die lijden aan dementie, dat al in 2015 genomineerd was voor de International Dementia Awards, category Innovation Design of the Year van het Dementia Services Development Centre van de University of Stirling (Schotland).

De Nature Assisted Health Foundation heet nu Nature For Health (waarvan ik bestuurslid mag zijn). Nature For Health

was leadpartner 'helend landschap', één van de 10 'living labs' van de (5e) Nederlandse Landschapstriënnale 2021 'High Green – innovating the landscape' met als gastregio het nieuw op te richten Van Gogh Nationaal Park in de provincie Noord-Brabant. Deze Landschapstriënnale was gepland in september 2020, maar vanwege de corona pandemie verplaatst naar april 2021. Omdat natuur- en landschapsbeleving een helende rol kan spelen in mentale gezondheidsproblemen als gevolg van de corona pandemie, besloot Nature For Health niet te wachten en op 7 oktober 2020 een 'Heel Het Landschap'-Dag te organiseren. Met centraal het concept 'helend landschap' dat uitgaat van het helende werking van de natuur op de gezondheid en welzijn van de mens, maar er tegelijk van uitgaat dat we daarvoor ook de natuur weer moeten helen. Dat de relatie tussen mens en natuur tweeledig is en onlosmakelijk verbonden waar het gaat om gezondheid en welzijn. En dat we niet terug naar 'normaal' moet, maar vooruit naar een herstel van de balans tussen mens en natuur. De les van de corona pandemie.

Deze 'Heel Het Landschap'-Dag was als partner event opgenomen in de jaarlijkse Green Week van de Europese Unie in oktober 2020. Deze Green Week 'A New Beginning for People and Nature' wilde een frisse start zijn na de corona pandemie, en een kans om onze relatie met de natuur opnieuw te doordenken: After the adoption of a new EU Biodiversity Strategy for 2030 in May, Green Week will highlight the contribution biodiversity can make to society and the economy, and the role it can play in supporting and stimulating recovery in a post-pandemic world, bringing jobs and

sustainable growth. The new strategy shows how the recovery is an opportunity for a fresh start, in the knowledge that transformative change is possible. It's a chance to rethink our relationship with nature, to change the activities that are driving biodiversity loss and the wider ecological crisis, and to weigh up the implications for our economy and society. EU Green Week will examine how EU policies such as the European Green Deal can help protect and restore nature, leaving it room to recover and thrive. This year's Green Week will also act as a milestone on the path to the Conference of the Parties (COP 15) to the Convention on Biological Diversity, now planned for 2021, where world leaders will adopt a 10-year action plan for biodiversity – a new global deal for people and nature.

De 'Heel Het Landschap'-Dag - met medewerking van onder meer WHO, Europese Unie en IUCN - van Nature For Health heeft geresulteerd in een 'Van Gogh Healing Landscapes Declaration'. Omdat Vincent van Gogh, als iconisch drager van het nieuwe Van Gogh Nationaal Park, niet beter gekozen had kunnen worden. Omdat Vincent van Gogh ernstige mentale problemen had. En juist in zijn schilderijen laat zien hoe natuur en landschap voor hem helend werkten: "Ik kan soms zoo verlangen naar landschap te maken, net als naar een verre wandeling om eens op te frisschen en ik zie in de heele natuur, b.v. in boomen, expressie en als 't ware een ziel." (Vincent van Gogh, Uit: Aan Theo, vanuit Den Haag, 10 december 1882)

PINATUBO & YOLANDA

Maar het kan altijd nog erger. Namelijk door het klimaat te beheersen via geo-engineering. Een 'deus ex machina' waaraan zelfs Boudry zich niet wil wagen. Door stoffen (aerosolen) in de stratosfeer te brengen, waarmee als het ware een planetaire parasol ontstaat die verkoelend werkt. Eigenlijk niets nieuws onder de zon, want het gebeurde volgens Boudry al vele malen in het verleden met vulkaanuitbarstingen.

Van één van deze uitbarstingen hebben ik de gevolgen met eigen ogen gezien. De uitbarsting van de vulkaan Pinatubo in de Filippijnen op 15 juni 1991, de één na grootste vulkaanuitbarsting in de 20e eeuw. Grote hoeveelheden fijnstof werden de stratosfeer in geslingerd, en de gemiddelde temperatuur op aarde daalde zo'n 0,5°C. Pinatubo leert ons een les. Op de hellingen van de vulkaan leefden de inheemse negrito bevolkingsgroep Aeta (naaste afstammelingen van de oorspronkelijke Filippijnse inwoners), die de vulkaan als het huis van Apo Namalyari, de Grote Beschermmer en Verzorger vereerden. Toen ze gewaarschuwd werden dat de vulkaan op uitbarsten stond weigerden daardoor velen te vertrekken.

Rianne (mijn vrouw) heeft in 1989 haar buitenlandse stage als wijkverpleegkundige gedaan in de Filippijnen. Tijdens een medische missie naar de Aetas noteert ze, zittend in een nipa (palmbladeren) hut, in haar dagboek: "Op het moment dat ik dit schrijf,

bedenk ik dat ik me hier fijn voel. Stromend water op de achtergrond. Een schoolje met kinderen die woordjes opdreunen. Her en der roepen, spelen wat kinderen, roepen wat mensen. De wind waait, ik zit in de schaduw en de zon schijnt. Een haan kraait. Het is hier vredig. Mensen leven in, met en van de natuur. De mensen heten hier Aetas, de rivier Marowonot en de berg op de achtergrond Pinatubo." In september 1991 ontvangen we een brief van van Vic Buenaventura. Hij heeft Rianna steeds begeleid tijdens haar stage: "Now, in those areas we travelled together, the cultural minorities, the Aeta, are gone, displaced by the volcano's wrath, and scattered to different evacuation and relocation sites. There is no more vegetation in the area, and it is like a desert here, only desolation and a lonely empty landscape of sand and volcanic ash. The Aetas are the most affected. They may have survived the eruptions and the lahars, but they are left to the mercy of inept government relief and rehabilitation efforts, which treat them no different from animals and livestock."

Als Rianne en ik in 2001 samen op de Filippijnen zijn besluiten we het met eigen ogen te gaan aanschouwen. De beschrijving van Vic doet volledig recht aan wat we zien, ook 10 jaar na de vulkaanuitbarsting. Het landschap is een troosteloze woestijn, waar langs de weg mensen bedelen, gekleed als Bedoeïenen met alleen een opening voor hun ogen als bescherming tegen het stof. Elk regenseizoen zijn er enorme stromen

asmodder (lahar), wat het bouwen van huizen of verbouwen van gewas onmogelijk maakt. Ergens lopen we een grotendeels door de lahar bedolven kerk binnen. Op de aslaag is een nieuw altaar geplaatst. Als ik mijn hand uitsteek kan ik bijna de kroonluchters aan het plafond aanraken. Als in om de kerk heen loopt zie ik een beeld van Franciscus van Assisi, tot aan zijn middel begraven in as. Als we in de Filippijnen zijn verblijven we vaak bij de Franciscanessen zusters in Manila, voor wie Franciscus van Assisi 'patron saint of ecology' is. Ons bezoek aan de vulkaan Pinatubo is vooral een les in nederigheid bij de catastrofale gevolgen van dit natuurgeweld, tegenover de hoogmoed die Boudry voorstaat. Op een volgende reis van Rianne en mij in de Filippijnen zie ik in een opvanglocatie het droeve lot van de Aetas. Hun animistische cultuur is vernietigd doordat ze gekerstend zijn. In een winkeltje bij de opvanglocatie koop ik een stil protest, een kiezelsteen met daarop 'black is beautiful'.

De Filippijnen, met ruim 100 miljoen inwoners, is een archipel van zo'n 6000 eilanden. Gekoloniseerd door eerst Spanje en daarna de Verenigde Staten. Wat geresulteerd heeft in een typisch Filippijns gezegde: "We hebben eerst 400 jaar in een klooster gewoond, en daarna 100 jaar in Hollywood." En een internationale 'hot spot' voor biodiversiteit, doordat het met een eigen kleine 'Filippijnse plaat' in de zogenaamde 'ring van vuur ligt' veroorzaakt door het schuiven van platen ('plate tectonics') waarop onze continenten liggen die drijven op het magma. Ring van vuur, omdat deze platen met elkaar botsen met als gevolg veel natuurgeweld in de vorm van aardbevingen, vulkaanuitbarstingen, tyfoons en tsunami's. Maar daardoor ook

een hele prachtige natuur. Voor zover die nog bestaat.

Op 7 en 8 november 2013 raast de tyfoon Haiyan over de Filippijnen en trekt een vernietigend spoor op het eiland Leyte. Haiyan – in de Filippijnen Yolanda genoemd – is de vijfde supertyfoon van het jaar, kost duizenden mensen het leven en heeft een totale ravage tot gevolg. Rianne en ik zijn verbijsterd bij de televisiebeelden, 'daar hebben we gelopen'. Drie dagen later, op 11 november start de internationale klimaatop, COP 19, in Warschau. De COP 19 laat een dubbel gezicht zien, door gelijktijdig een internationale steenkolenconferentie te houden. Non-gouvernementele organisaties, waaronder het Wereld Natuurfonds, Greenpeace en Oxfam International, verlaten ziedend de top. 'Polluters talk. We walk.' WWF schrijft op haar website: "Enough is enough. We have said we stand in solidarity with the millions impacted by Typhoon Haiyan, and with all climate impacted people. Our solidarity compels us to tell the truth about COP 19 – the Warsaw Climate Conference." Afgevaardigde van de Filippijnen Naderev (Yeb) Saño roept dringend en emotioneel op 'to end the madness'. Saño komt zelf uit het rampgebied waar tyfoon Haiyan huishield. Aangedaan spoort Saño de wereld aan om de dodelijke verwoestingen op het eiland Leyte niet af te doen als een natuurramp. "Er is niets natuurlijks aan het wetenschappelijke feit dat de klimaatopwarming tot steeds heviger stormen zal leiden. Er is niets natuurlijks aan de menselijke soort die een grote impact heeft op de klimaatverandering." Hij noemt het absurd dat onze vervuilende leefstijl grote gebieden op de aardbol bedreigt en weigert om nog langer vage en halfslachtige

klimaatakkoorden te ondertekenen. "Want op die manier ratificeren we onze ondergang." In dezelfde toespraak kondigt de Filippijnse afgevaardigde aan in hongerstaking te gaan, uit solidariteit, totdat er concrete constructieve acties worden afgesproken op de klimaatconferentie. "Wat mijn land momenteel moet doorstaan, is pure waanzin. De klimaatcrisis is pure waanzin. Maar we kunnen dit oplossen. We kunnen de waanzin stoppen." De COP 26 in 2021 in Glasgow, het Glasgow Climate Pact, laat zien dat de waanzin nog steeds niet gestopt is. Integendeel.

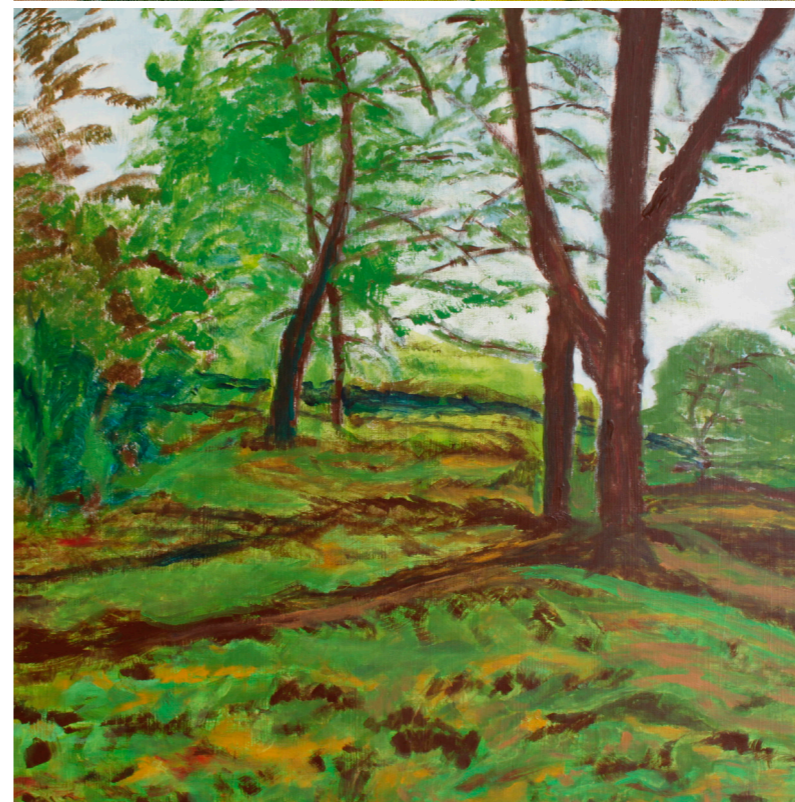
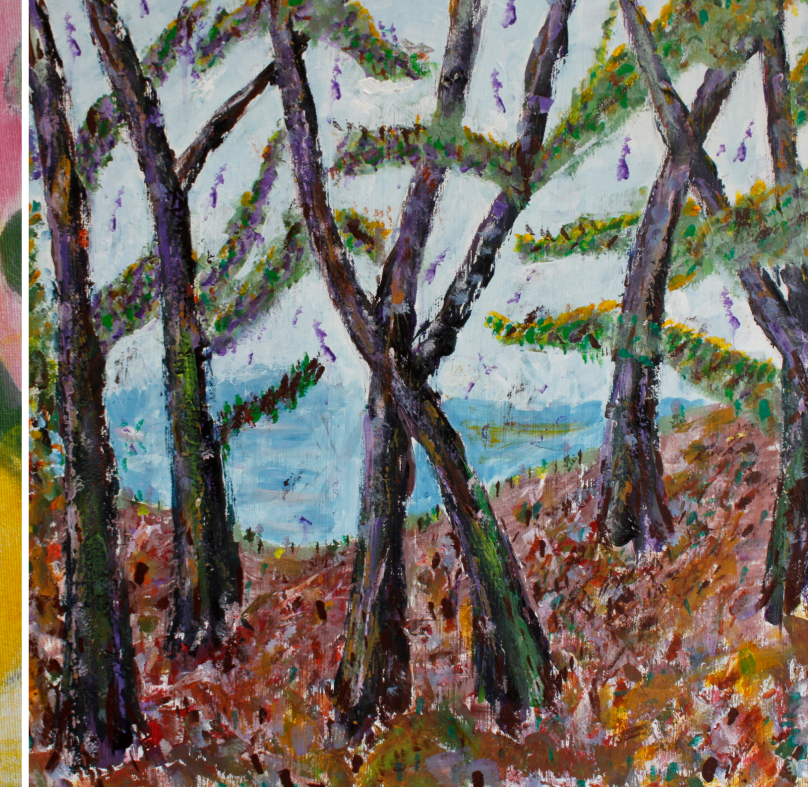
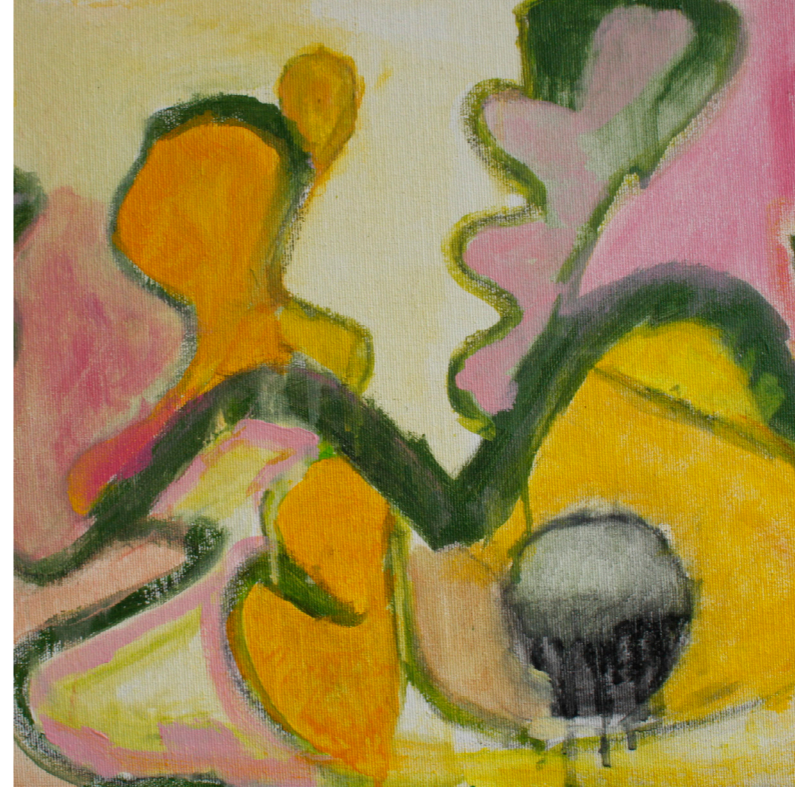
Paradoxaal genoeg biedt juist de Filippijnen, het land waar Rianne en ik ons hart aan hebben verpand, hoop. Niet om de Filippijnen te romantiseren. Want het land is leeggeroofd qua natuurlijke hulpbronnen door Westerse multinationals en een corrupte regering met illegale houtkap en open mijnbouw. En we kennen het vooral van kinderprostitutie. In 1995 schrijft Dorothy Segarra, verpleegkundige en lid van de mensenrechtenorganisatie Karapatan, die Rianne tijdens haar stage in 1989 ontmoet heeft, ons: "There goes the joke that in the past – all the past governments they opened the Philippines with open arms, but now under the Ramos government it opens arms and legs ... sorry for the form. I can't help it because everything here is being sold (privatized) just to reach the so called NICHOOD status or Newly Industrialized Country under the global trend that is being pushed by the imperialist countries led by the US government."

Maar de Filippijnen heeft ook een heel andere kant. Want in de grondwet ligt verankerd dat "The State shall protect and advance the right of the people to a balanced and

healthful ecology in accord with the rhythm and harmony of nature." (Constitution of the Philippines, 1987) In 1993 op één van onze reizen lees ik over een rechtszaak die een groep van 43 Filippijnse minderjarigen heeft aangespannen tegen het verlenen van kapvergunningen door het Department of Environment and Natural Resources. De groep doet dit in naam van toekomstige generaties. Het Hooggerechtshof verklaart de aanklacht unaniem ontvankelijk, wat een juridische doorbraak is. De formulering van de uitspraak is bijzonder: "This case has a special and novel element. Petitioners minors assert that they represent their generation as well as generations yet unborn. We find no difficulty in ruling that they can, for themselves, for others of their generation and for the succeeding generations, file a class suit. Their personality to sue in behalf of the succeeding generations can only be based on the concept of intergenerational responsibility insofar as the right to a balanced and healthful ecology is concerned. Such a right considers the 'rhythm and harmony of nature'. Nature means the created world in the entity. Such rhythm and harmony indispensable include, inter alia, the judicious disposition, utilization, management, renewal and conservation of the country's forests, mineral, land, water, fisheries, wildlife, off-shore areas and other natural resources to the end that their exploration, development and utilization be equitably accessible to the present as well as future generations. Needless to say, every generation has a responsibility to the next to preserve the rhythm and harmony of nature for the full enjoyment of a balanced and healthful ecology. Put a little differently, the minor's assertions of their right to a sound environment constitutes, at the same time,

the performance of their obligation to ensure the protection of that right for generations to come.”

Een dergelijk spiritueel grondrecht, hoe antropocentrisch wellicht ook, kun je je niet voorstellen in onze Westerse kapitalistische geïndustrialiseerde wereld, gedomineerd door materialistische consumptie. Maar de Filippijnen is ook op een andere manier bijzonder. Het cultuurkenmerk bij uitstek van de Filippijnen is 'bayanihan', dat zich laat vertalen als 'community spirit' (gemeenschapszin). En in de vele bezoeken heb ik nooit een 'culture shock' gehad als ik naar de Filippijnen ging, maar altijd als ik terugkwam in ons kille individualistische en van de natuur vervreemde Nederland. De Filippijnen is ook het enige land ter wereld waar een geweldloze revolutie plaatsgevonden heeft. De bevolking ging in 1986 letterlijk massaal de straat (EDSA Boulevard) op, na een oproep van kardinaal Sin van de door de Spaanse kolonisatie almachtige katholieke kerk. De nonnen voorop, daarna de vrouwen en helemaal achteraan de mannen. En de soldaten weigerden het vuur te openen. Het einde van de militaire dictatuur van Marcos. Sindsdien gegrift in de Filipijnse ziel als 'people power', een gevoel wat ook de Filipijnse regeringen nadien nooit uit hebben kunnen wissen.

TOT SLOT

Ik ben geen tovenaer, maar een profeet. Een profeet die Thoreau wil begrijpen en gelooft in het belang van de natuur voor onze menselijke zingeving. Een profeet die gelooft in de kracht van de utopische verbeelding, en zich graag laat inspireren door het taoïsme in plaats van door een antropocoon. Ik wens alle bewoners van onze Moeder Aarde een leven toe in een 'balanced and healthfull ecology in accord with the rhythm and harmony of nature'. Dat het een mondiaal grondrecht mag worden. En een geweldloze revolutie van 'people power', die de natuurvernietigende en instrumentele ideologie van het kapitalisme – immers zelf een utopie (Achterhuis) - doorbreekt voor een volgende, ecologische utopie. In de woorden van Wim Zweers: "Utopie? Misschien, maar zonder utopisch denken verzandt elke cultuur in een geestloze machinerie die in het beste geval alleen nog maar zichzelf in stand weet te houden (en zeker niet zoiets dynamisch als Natuur). Het werkelijke gevaar van utopisch denken is dat het ontaard in messianisme, niet dat het irreëel zou zijn; in de geschiedenis is weinig zo waarschijnlijk als dat wat er vervolgens gebeurt." (Participeren aan de natuur. Ontwerp van een ecologisering van het wereldbeeld, 1995) En na die ecologische utopie, zullen we weer uitkijken, en sloop gaan naar de volgende utopie. 'Vooruitgang is de verwerkelijk van utopieën.' (Oscar wilde) Of, de openingszin van de Tau-te-Tsjing: "De weg (Tau) die met woorden kan worden aangeduid, is niet de Eeuwige Weg."

LITERATUUR

- Achterhuis, H.,
 - *In elke utopie sluimert een nachtmerrie*, de Volkskrant, 2 april 1994
 - *De erfenis van de utopie*, 1998
 - *Utopie*, 2006
 - *De utopie van de vrije markt*, 2011
 - *Koning van Utopia. Nieuw licht op het utopisch denken*, 2016
 Bloch, E., *Das Prinzip Hoffnung*, 1967
 Boudry, M., 'Waarom ons klimaat niet naar de knoppen gaat (als we het hoofd koel houden)', 2022.
 Decreus, T., *De hedendaagse utopie van gevaar tot noodzaak*, in: *Andersland. In de voetsporen van Thomas More*, 2016
 Fukuyama, F., *The End of History and the Last Man*, 1992
 Fuwen Wei
 - Tianxiao Ma, Yisi Hu, Meng Wang, Lijun Yu, Fuwen Wei, *Unity of Nature and Man: a new vision and conceptual framework for the Post-2020 Global Biodiversity Framework*, National Science Review, July 2021
 - Fuwen Wei, Shuhong Cui, Ning Liu, Jiang Chang, Xiaoge Ping, Tianxiao Ma, Jing Xu, Ronald R Swaisgood, Harvey Locke, *Ecological Civilization: China's effort to build a shared future for all life on Earth*, National Science Review, November 2020
 - Keping Ma, Fuwen Wei, *Ecological civilization: a revived perspective on the relationship between humanity and nature*, National Science Review, July 2021
 - Goldsmith, E., Allen, R., *A Blueprint for Survival*, in: *The Ecologist*, Vol. 2/No 1, 1972
 IBON International, *Rio+20 abandons the people, favors corporate growth*, 21 Juni 2012
 Lander, E.,
 - *The Green Economy: the Wolf in Sheep's clothing*, november 2011
 - *Is the Green Economy a new Washington Consensus?*, februari 2012
 Lemaire, T.,
 - *Een nieuwe aarde. Utopie en ecologie*, in: *Binnenwegen*, 1988
 - *De val van Prometheus. Over de keerzijde van de vooruitgang*, 2010
 Mann, Ch., *The Wizard and the Prophet. Two Remarkable Scientists and Their Duelling Visions to Shape Tomorrow's World*, 2018
 Martens, J., *The 2030 Agenda – a new start towards global sustainability?*, in: *Spotlight on Sustainable Development 2016. Reflection Group on the 2030 Agenda for Sustainable Development*, 2016
 Mannheim, K., *Ideology and Utopia*, 1936
 Mckibben, B., *The End of Nature*, 1989
 Meadows, Donella H., Meadows, Dennis L, Dennis I., Randers, J., Behrens, W., *The Limit to Growth – A Report for the Club of Rome on the Predicament of Mankind*, 1972
 More, T., *The best state of a commonwealth and the new island of Utopia*, 1516

- Morel, K., *Handvest Betekeniseconomie*, 2018
 Polany, K., *The Great Transformation*, 1944
 - *Our Obsolete Market Mentality*, 1947
 - *Trade and market in early empires. Economics in history and theory*, K. Polanyi, C. Arensberg, H. Pearson (eds), 1957
 Raworth, K., *Donut Economy*, 2017
 Thoreau, H.D., *Walden, or Life in the Woods*, 1859
 Wilde, O., *The Soul of Man under Socialism*, 1891
 Zoeteman B., Egmond, K. van, *Waarom Donut Economie meer debat oplevert dan de inspanningen van de VN*, Me Judice, 10 januari 2018
 Zweers, W., *Participeren aan de natuur. Ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld*, 1995

United Nations

- *Only One Earth. The Care and Maintenance of a Small Planet, Un official report commissioned by the Secretary-General of the United Nations Conference on the Human Environment*, 1972
 - *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, The United Nations Conference on the Human Environment, having met at Stockholm, 16 Juni 1972*
 - *North-South: A Programme For Survival, The Report of the Independent Commission on International Development Issues*, 1980
 - *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, 1987
 - *Rio Declaration on Environment and Development, The United Nations Conference on Environment and Development*, 14 juni 1992
 - *The Future We Want, Submitted by the Co-Chairs on behalf of the bureau in accordance with the decision in Prepcom 2 to present the zero-draft of the outcome document for consideration by Member States and other stakeholders no later than January 2012*, United Nations, January 10, 2012
 - *Resolution adopted by the General Assembly 66/288 The Future We Want, 123rd plenary meeting*, United Nations, 27 July 2012
 - *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/70/L.1, 70/1., Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, United Nations, 2015
 - *IPBES Global Assessment Report Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*, 2019
 - *Convention on Biological Diversity, Post-2020 Global Biodiversity Framework: discussion paper*, CBD/POST2020/PREP/1/1/25-01-2019
 - *Convention on Biological Diversity, Zero Draft of the Post-2020 Global Biodiversity Framework*, CBD/WG2020/2/3, 06-01-2020
 - *The Global Biodiversity Outlook 5 (GBO-5)*, UN Convention on Biological Diversity (CBD), 2020
 - *Kunming Declaration 'Ecological Civilization: building a shared future for all life on Earth'*, CBD/COP/15/5/Add.1 13 October 2021
 - *IPPC Sixth Assessment Report, Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*, Intergovernmental Panel on Climate Change, 2022

World Health Organization

- WHO Manifesto for a healthy recovery from COVID-19*, 26 mei 2020

OVER DE AUTEUR

Joop van Hezik is in 1989 afgestudeerd op een doctoraalprogramma cultuurfilosofie, sociale & politieke filosofie en economische antropologie. Van 1998 tot heden was en is hij zelfstandig adviseur onder de naam Bureau voor Duurzame Ontwikkelingsvraagstukken Ecotopia. Daarnaast was hij van 2003 tot 2006 voorzitter van de GroenLinks fractie in Provinciale Staten van de provincie Noord-Brabant. Van 2006 tot 2012 was hij wethouder/loco burgemeester van de Gemeente Oisterwijk (namens PVDA, GroenLinks, D66, met onder meer als portefeuille 'biodiversiteit en klimaat'. Van 2013 tot 2018 was hij directeur van de Nature For Health (NFH), en hij werd daarna bestuurslid van deze stichting". Internationaal was hij van 2015 tot 2017 lid van de World Environmental Hubs Working Group van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN). Maar bovenal is hij vanaf 2006 medeoprichter en lid van het B(iodiversiteits)-team in de gemeente Oisterwijk van betrokken inwoners die zich lokaal inspinnen voor het behoud en verhogen van de biodiversiteit.

Wilt u contact opnemen met de auteur, dan kan dit via email: vanhezik@xs4all.nl.
Meer informatie vindt u ook op de website: www.joopvanhezik.nl.

Publicaties

Herwaardering van de Utopie

Uitgeverij Studio nonfiXe, 2014
ISBN: 97894-90665-13-5

Reconsidering Utopia

Uitgeverij Studio nonfiXe, 2014
ISBN: 978-94-90665-15-9

Essay 500 jaar Utopia en More

De utopie van de duurzaamheidbalans
Pumbo, 2017
ISBN 978-94-6345-148-2

Essay De Brabantse Roemer

Over dementie, natuur, duurzame
ontwikkeling en een betekenis-economie
2019

Ritme en harmonie van de natuur

Over biodiversiteit, duurzame
ontwikkeling en utopisch denken
2020

Heel het landschap

COVID-19, een valse economie en
harmonie met de natuur
2020

The dream of Dorothy and Vic

The Philippines as my source of inspiration
2021